

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2005

“Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak”¹ Şems-Mevlânâ Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)

Bayram Ali ÇETİNKAYA
Doç. Dr.
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

*“Mevlânâ ve Şems’in buluşması,
Doğu’yla Batı’nın buluşmasıydı.
Doğulu olan gelip Batı’da
durmuydu. Doğu’da olan doğulu da
geldi. Doğu ve Batı birleşti.”²*

Özet

[Bayram Ali Çetinkaya, “Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak’ Şems-Mevlânâ Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, ss. 179-220]
Bu makalede Şems-i Tebrizî ile Mevlânâ arasındaki diyalog ve karşılıklı etkileşimle ele alınmıştır.

Mevlânâ’nın eserlerini alıp okuyanların sayısı, Amerika ve Avrupa’da milyonlarla ifade edilen rakamlara ulaşmaktadır. Ayrıca, Uzak Doğu’da, özellikle Japonya’da ciddi sayıda Mevlânâ seveni ve okuyanı hatta türbesini ziyaret etmeye geleni olduğunu da unutmamak gerekir.

Sahip olduğu özelliklerle başkalarından ayrılan ve “Gönüller Sultanı” olan Rumî’yi bu makama ulaştıran, kendi ifadesiyle ‘yakan ve pişiren’ kimdi? O da, Mevlânâ gibi “Doğu’dan gelmiş bir başka Mevlânâ”ydı, yani Tebrizli Şems (ö. 645/1247).

Anahtar Kelimeler: Şems, Mevlânâ, Tasavvuf

Giriş

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (ö.672/1273) için Hz. Muhammed’den (s.) sonra hem Batı’da ve hem de Doğu’da en çok bilinen, tanınan ve sevilen Müslümandır. Yine de Fârâbî (ö.339/950), İbn Sinâ (ö.429/1037), Gazâlî (ö. 505/1111), İbn Rüşd

¹ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî II*, çev: Veled İzbudak, II. baskı, İstanbul 1991, s. 91-93, beyit no: 1192-1214; Mevlânâ, *Konularına Göre Mesnevî Tercümesi*, çev: Şefik Can, İstanbul 2001, II, 351-353, beyit no: 1192-1214.

² Sezai Karakoç, *Mevlânâ*, II. baskı, İstanbul 1999, s. 48.

(ö.595/1198), İbn Arabî (ö.638/1240) ve İbn Haldun (ö.809/1406) gibi İslâm filozofları da Batı coğrafyasında iyi biliniyor, diye gerekçeler de ileri sürülebilir. Bu gerekçelerde bir nebze haklılık payı bulunsa da, Mevlânâ'nın durumu, bu isimlerini zikrettiğimiz ve zikretmediğimiz filozoflardan farklılık göstermektedir. Çünkü isimlerini andığımız İslâm bilginleri Batı entelijansınca iyi bilinmektedir. Ancak Mevlânâ, entelektüel ve eğitim seviyesi yüksek kişilerce bilindiği³ gibi, sıradan insanlar tarafından da tanınmaktadır. Mevlânâ'nın eserlerini alıp okuyanların sayısı, Amerika ve Avrupa'da milyonlarla ifade edilen rakamlara ulaşmaktadır. Ayrıca, Uzak Doğu'da, özellikle Japonya'da ciddi sayıda Mevlânâ seveni ve okuyanı hatta türbesini ziyarete geleni olduğunu da unutmamak gerekir.

Sahip olduğu özelliklerle başkalarından ayrılan ve “Gönüller Sultanı” olan Rumi'yi bu makama ulaştıran, kendi ifadesiyle ‘yakan ve pişiren’ kimdi? O da, Mevlânâ gibi “Doğu'dan gelmiş bir başka Mevlânâ”ydı, yani Tebrizli Şems (ö. 645/1247).

I. “Uçan” Şems'in Gizemli Ve Mistik Serüveni

Denilir ki, İslâm tarih ve coğrafyasında üç “Şems” vardır: Birisi Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin (ö.863/1459); diğeri aslen Zileli olmasına rağmen geldiği yerde çok sevildiğinden dolayı kendisi o yerin ismiyle anılan Şems-i Sivasî (Kara Şems) (ö.1006/1597); diğeri de belki en önemlisi ancak bir o kadar da en az tanınanı olan Şems-i Tebrizî'dir. Onu en önemli yapan, elbette Mevlânâ'yı evrensel bir şahsiyete dönüştürmesi ve olgunlaştırmasıdır. O olmasaydı, beklili de bazılarının dediği gibi, Celâleddin-i Rumi, aynı zamanda Kübreviye şeyhi de olan babası Sultanul-Ulema Bahâeddin Veled (ö.628/1231) gibi bir müderris olup, yerel kalacaktı. İşte Şems, Mevlânâ'yı yerellikten evrenselliğe taşımış isimdir. Bu kendiliğinden mi gerçekleşmiştir? Hayır. Bu çalışma Şems'in kimlik ve kişiliğinden hareketle, hem müridi hem de mürşidi olan Mevlânâ'yla olan dostluk ve muhabbeti üzerinde yoğunlaşacaktır.

Öncelikle gizemli ve sıra dışı şahsiyet olan Şems'in kendisi hakkındaki en önemli bilgileri almamıza fırsat veren eseri *Makâlât* ve arkasından hayat serüvenini kısaca tanıyıp incelemeye çalışacağız.⁴

Şems'in Tek Eseri: Makâlât

Makâlât, Şems'in bilinen tek eseridir. Yalnız bu kitap bizzat Şems tarafından kaleme alınmış değildir.⁵ Eser, yalnız Şems'in ve Mevlânâ'nın hayatı ve fikriyatı

³ Bu konuda Lynn Wilcox'un şu sözleri önemlidir: “...çoğu sosyal bilimsi şartıcı biçimde 13. yüzyılın bariketinde şifri aşk şairi olan ve Batı'da Rumi olarak bilinen Mevlânâ'yı 'keşfetmiş' ve ondan alıntılar yapmıştır...”. Bkz. Lynn Wilcox, *Sufizm ve Psikoloji*, çev. Orhan Düz, İstanbul 2001, s. 226.

⁴ Şems-i Tebrizî'nin sırlı ve bir o kadar da ilginç olan kimliği ve hayatını, kapsamlı bir şekilde ele almayı, mümkün olursa, başka bir çalışmanın konusu yapmaya erteliyoruz.

⁵ “Eserin konusunu, Şems'in felsefe ve kelam hakkındaki fikirleri, bazı ayet ve hadislerin tefsiri, çeşitli inançlar hakkında verilen bilgi, muhtelif vesilelerle Arap ve Fars edebiyatlarından nakledilen beyitler, kendinden önce ve devrindeki şüfihlerin sözleri ile ilgi çekici bazı hikayeler teşkil eder. Şems'in muhtelif toplantılardaki veya yerlerdeki konuşmalarının çok defa geliş-güzel tespitinden ibaret olan bu eserde, herhangi bir tertibe rastlanmadığı gibi, okunurken, insan, süratli konuşan bir kimseye ait, güçlükle tespit edilebilmiş ve bu yüzden de bazen bir çok yerleri eksik kalmış bir metinle karşı-karşıya kalır. Nitekim mevzûlar arasında olduğu gibi, sözler arasında da çok defa sağlam bir bağ kurmak oldukça güçtür. İhtimal ki bu konuşmaları tespit edenler, Şems'in, meseleleri açıklarken, bunların içab mahiyetindeki kısımlarını bir tarafa bırakıp, daha çok neticeleri kaydetmişlerdir.” Tahsin Yazıcı, “Tebrizî” mad., *İslam Ansiklopedisi* (MEB), İstanbul 1993, XII/1, s.

hakkında değil, dönemi ile ilgili ve canlı bilgiler veren önemli bir eserdir. Kesin olmamakla beraber her halde başta Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (ö.712/1312) olmak üzere bir grup mürid tarafından derlenmiş olabilir.⁶

Makâlâl'la *Mesnevî* arasında güçlü bağlantılar bulunmaktadır. Mevlânâ *Makâlâl*'ın bir çok hikayelerini, meselelerini, bahislerini *Mesnevî*'sinde toplamıştır.⁷

Makâlâl'ın dışında Şems'e atfedilen içerisinde 150 beyit bulunan ve Hindistan'da basılmış olan *Mergübü'l-Kulûp* (*Gönüllerin sevgülisi*) adlı bir eser vardır ki, bunun Şems'le bir ilişkisi söz konusu değildir.⁸

Soyu ve Meşrebi

Tebriz'de doğan Şemseddin Muhammed b. Ali b. Melikdad'ın, soyu ve ailesi de aynı şehirdendir.⁹ 522 yılında doğduğuna dair rivayetler olmakla birlikte, Şems, Konya'ya geldiğinde 642/1245'de 60 yaşında olduğuna göre doğumu 582/1185'de olmalıdır.¹⁰

Şems, İsmaililerin dâisi olan Kiya Büzürk'ün neslinden olan Havend Celâlüddin'in oğludur. Ancak Havend Celâlüddin kendi atalarının mezhebini bırakmış, İslamiyet'in inanç sistemini yaymış idi. Ayrıca Celâlüddin oğlunu yani Şems'i ilim ve edep tahsil için gizlice Tebriz'e gönderdi.¹¹

Tebriz'de ilim tahsil eden Şems'in gerek kendi eseri olan *Makâlâl*'ta gerekse başka eserlerde bağlı olduğu tasavvufi şahsiyetler ve yollar için birbirinden farklı isimler ve tarikatları ileri süren veya ima eden rivayetler bulunmaktadır.¹²

Şunu belirtmek gerekir ki, Şems, ömrü boyunca iki gönül sultanıyla muhatap olmuştur. Onun sözleriyle ifade edecek olursak: “*Benim Tebriz'de Ebûbekir Sellebaf isminde bir şeyhim vardı, velîliğün bütüün feyze ve esrarını ondan aldım. Ama bende bir şey vardı ki: onu şeyhim görmüyordun. Ve hiç kimse de görmemişti. Onu ancak Hüdavendigârım Mevlânâ gördü.*”¹³

102; B. Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986, s. 122; Şefik Can, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul 1995, s. 59.

⁶ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, V. baskı, İstanbul 1999, s. 27.

⁷ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 122.

⁸ Fürûzanfer, *age*, s. 123.

⁹ Arif Etik, *Şems ve Mevlânâ*, Konya 1982, s. 19; Can, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, s. 47.

¹⁰ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 68; krş. Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, IV. baskı, İstanbul 1996, s. 10.

¹¹ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, çev: Necati Lugal, İstanbul 1977, II, s. 251; ayrıca bkz. Gölpinarlı, *age*, s. 8-9; Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Menlevîlik*, İstanbul 2002, s. 34; Fürûzanfer, *age*, s. 67; Derviş Ahmet, Âşık Kul Sadi, “Hayatı Şahsiyeti, Fikirleri ve Eserleri” *Mevlânâ, Mesnevî Pınarı* içinde, Konya 1979, I, s. 23; Mehmet Önder, *Mevlânâ Jeleleddin Rûmî*, translâtin: P. M. Butler, Ankara 1990, s. 48; Tahsin Yazıcı, “Tebrizi” mad., *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, XII/1, s. 100.

¹² Bkz. Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar) I*, çev: M. Nuri Gencosman, İstanbul 1974, s. 204, 377, 326; Devletşah, *age*, s. 252; Abdülbaki Gölpinarlı, *age*, s. 9; Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, II, s. 252; Derviş Ahmet, Âşık Kul Sadi, *ame*, s. 23; Önder, *age*, s. 49; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 93-94.

¹³ Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri I (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, çev: Tahsin Yazıcı, III. baskı, İstanbul 2001, s. 254-256, 511-512; Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, çev: Tahsin Yazıcı, III. baskı, İstanbul 2001, s. 190; Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 121; A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, çev: B. Demirkol, İ. Özdemir, Ankara 2000, s. 40; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, s. 57; Etik, *Şems ve Mevlânâ*, 71; Şefik Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, İstanbul 2004, s. 59; Yaşar Nuri Öztürk, *Mevlânâ ve İnsan*, IV. baskı, İstanbul 1998, s. 13-14.

Dolayısıyla bu iki ismin dışında Şems, her hangi bir yola bağlanmadığı gibi¹⁴ onu belki bir tarikata mensup olduğunu iddia etmek te gerçekçi değildir.¹⁵ Zaten, ilahî aşk coşkunluğunu tüm benliğinde yaşayan ve yaşatan Şems'i bir tarikata sığdırmak da imkansızdır.

Herhangi bir şeyhe bağlı olamayan Şems'in çocukluk çağı olgunluk çağında olduğu gibi sıra dışı garip olay ve haller içinde geçmiştir. O, çekinmeden bu döneme ait anekdotlar aktarmakta bir beis görmemektedir.¹⁶

Şemseddin-i Tebrizî'nin makamı ve mertebeleri o dereceye ulaşmıştı ki artık bunlarla kanaat etmiyor, daha yüksek bir makam arayışından ziyade¹⁷, makamsızlık derecesine ulaşma anını bekliyordu. Bu arzu ile dünyayı dolaştı. ¹⁸ Şemseddin'e, Tebriz'de, tarikat pîrleri ve hakikat ârifleri, "Kâmil-i Tebrizî", gönül sahibi seyyahlar ise, çok yer dolaştığı için "Şemseddin-i perende: Uçan Şemseddin" derlerdi.¹⁹ Zaman zaman şalvar uçkuru örer ve geçimini ondan sağlardı.²⁰ Şems'in her zaman siyah bir keçe giydiği, daima yer değiştirdiği ve kitabî ilimlerin düşmanı olduğu söylenir. Ancak kendisinin kaliteli bir eğitim hayatı olduğunu ve zamanının dinî ilimlerine vakıf olduğunu *Makâlât* açıkça bildirmektedir.²¹

Makâlât, bize zahiri ilimlerde mahir olan²² Tebrizli Şemseddin'in, tefsir, hadis, fıkıh, felsefe ve kelim bilimlerinde de önemli bir seviyede olduğunu haber vermektedir.²³

Yine Şems'in bu tek eseri, onun Eflatun (ö.M.Ö.347), Sokrat (ö. M.Ö.399), Hipokrat (ö.M.Ö. 375), İbn Sinâ ve İhvân-ı Safâ gibi filozoflardan ve eserlerinden haberdar olduğunu ispatlamaktadır.²⁴

¹⁴ Gölpinarlı, *age*, s. 66; ayrıca bkz. Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, s. 93-94.

¹⁵ Öztürk, *Mevlânâ ve İnsan*, s. 13-14.

¹⁶ "Çocukluk çağlarında bana garip bir hal gelmişti. Kimse bu halimi anlamadı. Babam bile ne olduğunu bilmiyordu. Bana diyordu ki, "Sen divane değilsin bilmem ki bu gidişin sebebi ne? Sende bu yola gitmek için gerekli olan ne terbiye var, ne riyazat var ne de başka bir şey". Babama dedim ki: "Şu sözü benden dınle! Sen ve ben öyle bir haldeyiz ki sanki bir kaz yumurtasını tavuğun altına koymuşlar; bu yumurtadan kaz yavrusu çıkmış; biraz palazlaşınca bir su kenarına gelir, yavru bemen suya atlar. Ana tavuk etrafında çırpınır; ama o kümes kuşudur; onun suya girmesine imkan yoktur. İşte seninle ben de böyleyiz. Ey Babacığım! Ben kendimi yüzdüreceğim bir deniz görüyorum, benim yurdum o denizdir; balım de, deniz kuşlarının hali gibidir. Eğer sen benden isen gel! Yahut ben bu derya içinde senden değilsem git, kümes kuşlarına karı." "Henüz erginlik çağına erişmek üzere idim ama tamamıyla erginleşmemiştim. Bu aşk üzerinden otuz kırk gün geçtiği halde hiçbir şey yemek istemiyordum." Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 42-43, 137; aynı eser, s. 291-292, s. 348; krs. Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 189.

¹⁷ İlahî aşk içerisinde Şems'in makam ve mertebe arayışı içerisinde olması mümkün değildir. Zira bunlar, Âşıkla maşuk arasında perde olur.

¹⁸ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 254-256, 511; Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 121.

¹⁹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 255; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 190; ayrıca bkz. Önder, *Mevlânâ Jaleleddin Rûmî*, 52; Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, s. 9; Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 20.

²⁰ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 121.

²¹ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 191; H. Ritter, "Celâleddin Rûmî" mad., *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1988, III, s. 55; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 72.

²² Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkire-i Devletşah)*, II, s. 252.

²³ Gencosman, "Giriş", 12-13; Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 67.

²⁴ Bkz. Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 48-49, 169-170, 217, 223-224, 238.

“İkiz Ruhlar”ın İlk Vuslatı

Tebrizli Şemseddin, Konya’dan önce bir müddet Erzurum’da öğretmenlik yapar. Fakat ani bir kararla şehirden uzaklaşıp, kaybolmuştur.²⁵ Şam’a varıp burada bir yıl kadar kalmıştır.²⁶ Bununla birlikte, Şems Konya’ya gelmeden önce Bağdat’ta Evhadüddin-i Kirmanî (ö.638/1241) ile görüşmüştür.²⁷

Şems-i Tebrizî, Mevlânâ’yla ilk kez Suriye’de karşılaştığı zannedilmektedir. Fakat bu karşılaşma gerçekten olmuş mudur? Yoksa basit bir rivayetten mi ibarettir? Kesin değildir.²⁸

Mevlânâ’yla Anadolu’da o gününün deyimiyle diyar-ı Rum’da vuslata ermeden önce, Şems’e “maksadına ulaşman için Rum diyarına git”, diye ilham gelir. Bunun üzerine Rum’a geldiğini söylerler. Konya’ya varınca doğruca Şeker-fıruşân =Şekerciler hanına gider. Kaldığı hücrenin kapısına da kendisini büyük bir tâcir sansın diye iki üç dinar kıymetinde nâdir bir kilit takar. Halbuki kaldığı han odasında eski bir hasır, kırık bir ibrik ve bir tuğla yastıktan başka bir şey yoktu. On, on beş günde bir, kuru ekmeği paça suyuna batırıp tirit yapar, onunla ayakta kalmayı başarırdı.²⁹

Peki Şems ilk defa Konya’ya ne zaman gelmiştir? O, Konya’ya, Mevlânâ’nın gönüldaşı Burhaneddin’in (ö.638/1241) ölümünden üç dört yıl sonra, yani 23 Ekim

²⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 275-276; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 72; Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, s. 9.

²⁶ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 121-122; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 191.

²⁷ “Yolculuk sırasında Şems Bağdat’a varmış. Bağdat tekelerinden birinde ‘Mecaz, gerçeğin köprüsüdür, buyruğunca güzel yüzlüler, ay çehrelilerin aşkı, kendi mesleğinin aslı olarak kabul eden, onu mutlak kemâle, cemale erişmek vasıtası sayan Kirman’lı şeyh Evhadüddin ile görüştü. Ne ile uğraşıyorsun diye sordu. Ayı leğen içinde seyrediyorum, deyince, Şems; eğer boynunda çiban çıkmamışsa neden ayı gökte görmüyorsun? buyurdu. Evhadüddin’in bu sözden maksadı, latif olan insanlık görgüsünde mutlak cemalî arıyorum demekti. Şems ona bu meseleyi aydınlattı. Eğer şehvetten, garazdan uzak kalırsan, bütün âlem, Küllî Cemâlin mazharı olduğundan dolayı her yerde.. Mezabirin dışında görmeye muktedir olursun, dedi.

Şeyh Evhadüddin, “Tamam rağbetle, bundan sonra senin kulluğunda olmak isterim, dedi. Şems, bizim sobbetimize takat getiremezsin diye cevap verdi. Evhadüddin, ısrarla, elbette beni kendi musabipliğine kabul edersin. Buyurdu ki, bir şartla seni kabul ederim. Bağdat pazarında herkesin önünde benimle şarap içebilir misin? Bunu yapamam dedi. Peki bana, içimi iyi şarap getirebilir misin? deyince hayır, getiremem. Peki ben Şarap içtiğim vakit benimle konuşabilir misin? deyince buna da hayır diye karşılık verdi. Şems, Tanrı erlerinin önünden yıkılı, git diye bağırdu.” Bu söylediğimiz hikâye ile diğer rivayetlerden anlaşıldığı vechile Şemseddin, dış görünüşe önem vermeyen, törelere, geleneklere tekeme vuran, bu yolun tek at, tek mızrak koşucularından idi. Onun bu sözlerinden maksadı tecrit, tefrit makamı idi ki, halktan vazgeçerek Ulu Tanrı’ya yükselmek merhalesidir. Gerçekten Evhadüddin’i imtibana çekmek isteği idi. Himmetin tamamı, Kemâlî, iblas inceliklerine rivayetten sonra, halkın kabul etmediği fikirleri kabul etmek, onların beğendikleri fikirleri reddetmekti.” Bkz. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 191-192; kırş. Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 72-74; Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 49; Nezihe Araz, *Aşk Peygamberi Mevlânâ’nın Hayatı*, İstanbul 2004, s. 47-49.

²⁸ Annemarie Schimmel, *İslâm’ın Mistik Boyutu*, çev: Ergun Kocabyık, İstanbul 2001, s. 306.

²⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 254-256; Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 121, 124; Devletşah’a göre Tebrizî’ye bu sözü Şeyh Rükneddin Sincâbî söylemiştir: “Şeyh Şemseddin’e: “Şemseddin senin Rûm diyarına gitmen lazımdır. Rûm’da bir yüreği yanık vardır. Onun yüreğine ateş salmak zarurüdür. Şems de Şeyh’in işaretleriyle Rûm’a gitti. Konya şehrine vasul oldu. Orada bir gün Mevlânâ’yı bir katıra binmiş etrafını bir sürü molla sarmış bir halde medreseden eve giderken gördü. Firaseti sayesinde onda matlubunu ve mahubunu buldu. Hemen koşup katırının dizğine sarıldı ve ondan: “Mücadebe, riyazet, tekrar ve ilim öğrenmekten maksat nedir?” diye sordu. Mevlânâ: “Bunun üstünde dâba ne vardır?” dedi. Şems: “İlim odur ki insan malûma ulaştırır” dedi. Bkz. Devletşah, *Devletşah Tezkîresi (Tezkîre-i Devletşah)*, II, s. 253.

1244'de³⁰ gelmiş ve Mevlânâ ile buluşmuştur. Bu olay, Mevlânâ'nın hayatında büyük bir değişiklik meydana getirmiştir.³¹

Şems'in Mevlânâ'yla ilk karşılaşması farklı şekillerde anlatılmasına rağmen ilginçtir. Şems Mevlânâ'ya bir takım cevabı güç sorular yöneltilir. Cevaplarını alınca da bir rivayete göre bayılır.³²

Mevlânâ, Şems'le ilk buluşmalarında tam altı ay birliktelik sergilemişlerdir. Artık ders vermeyi terk eden Mevlânâ, zahiri ilimlerle ilgisini keserek münzevî olarak yaşamıştır.³³ Çünkü o, daima Şems'i arar onunla görüşür, onunla gezer ve halvette bulunurdu.³⁴ Bu halin devam etmesi üzerine ulema ve dostları isyan ettiler: "Yalınayak başı kabak biri türedi çıktı. Müslümanların pışvasını yoldan çıkarmıyor" diye aleyhinde ileri geri konuşmalar yaptılar.³⁵

³⁰ Fürüzanfer, bu tarihi şöyle verir: Tebrizli Şemseddin 26 Cemazelâhir 642/29. 11. 1244 Cumartesi sabahı. Bkz. Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 75.

³¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, s. 8.

³² "Şemseddin'in gözü Hüdavendigâr hazretlerine ilişti. Sevgi nuru ile gayp âleminde işaret edilenin o hazret olduğunu anladı, fakat hiçbir şey söylemedi. Hüdavendigâr hazretleri gelip, diğer bir sedirde karşısına oturdu. Uzun zaman birbirlerine baktı ve kutsal bir dil ile birbirleriyle konuştular. Bir süre sonra, Mevlânâ Şemseddin, başını kaldırp, Hüdavendigâr'a: "Ejendâm, Bayezîd'den nakledilmiş olan şu iki farklı balın açıklanması hakkında nasıl bir yorumda bulunuyorsunuz Bayezîd, Peygamber hazretlerine o derecede uyuyordu ki, onun kavunu ne şekilde yediğini bilmediği için, bütün ömrü boyunca kavun yemediği halde: "Ya Rabbi benim şanın ne de büyüktür" ve bazen de "Cübhemim içinde Tanrı'dan başka bir şey yoktur" diyordu. Halbuki Peygamber hazretleri sonsuz olgunluğuna rağmen: "Bazen kalbim paslanır; onun için her gün yetmiş kere Tanrı'dan mağfiret dilerim" buyuruyor dedi. Bunun üzerine Hüdavendigâr hazretleri: "Bayezîd olgun velîlerden ve gönül sahibi eren âriflerden ise de, onu, kendince malum olan makamdaki velîlik dairesinde tuttukları ve oraya tespit ettikleri, o makamın ululuk ve mükemmelliğini kendisine açtıkları vakit, kendi makamının yüksek vasıflarından ve birleşmeden (ittihâd) dolayı bu sözü söylüyor. Halbuki Peygamber hazretlerini her gün ilki ikincisi ile hiç münasebeti bulunmayan yetmiş bin makamdan geçirdikleri için ulaştığı ilk makamda, o makamın yüksekliğinden dolayı şükrediyor ve onu sülûkünü sonu biliyordu. İkinci dereceye ulaşınca derece itibarı ile ilkinden daha yüksek ve şerefli bir makam gösterdikleri nakitte, o makamlı kanaat edip mağfiret diliyordu" buyurdu. Sonra Şems'le birlikte aşağı inip birbirleri ile sarılıp ile sıkıştılar. Nitekim ilk seferinde altı ay serbestçe Şeyh Selâhaddin Zerkâb'ın hüresinde birbiri ile sohbet ettiler. Öyle ki asla aralarında yeme içme, beseri ihtiyaçlar yoktu ve odalarına şeyh Selâhaddin'den başka kimse girmiyordu." Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 125. Bu olay farklı şekillerde de nakledilir. Krş. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Enliyâ Menkabeleri)*, çev: Lâmi Çelebi, haz: S. Uludağ, M. Kara, II. baskı, İstanbul 1998, s. 640-641; Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri I (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 256-257; Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 193-195; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi (Mecmûatü'l-Tevârihi'l-Mevleviyye)*, haz: Cem Zorlu, İstanbul 2003, s. 165; Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 24; Eva De Vitray Meyerovitch, *İslâm'ın Güleriüşü*, çev: Cemal Aydın, IV. baskı, İstanbul 2002, s. 65.

³³ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 46; Gencosman, "Giriş", s. 18; Hasan Şahin Seyfullah Sevim, *Tasavvuf*, Ankara 2002, s. 113; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1998, s. 188; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994, s. 73-74.

³⁴ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, II, s. 253; Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, s. 14-15. Şu olay Mevlânâ'nın Şems'le tanışma döneminde gerçekleşmiş önemli bir vakiadır; "Başlarının anlattığına göre Şemseddin Tebrizî Konya'ya gelince Mevlânâ'nın meclisine gitti. Mevlânâ bir buhurun yanında oturuyordu. Önünde birkaç tane kitap vardı. Şems-i Tebrizî sordu: Bu kitaplar nedir? diye sordu. Mevlânâ: Buna kıl ü kâl derler. Şems, Senin bunlarla ne işin var? dedi ve bütün kitapları sıya attı. Hz. Mevlânâ çok üzülür ve: Behey derviş ne yaptın! O kitaplardan bazıları babamın notları idi ki, bulmak mümkün değildir, dedi. Şeyh Şemseddin elini sıya sokup o kitapları bir bir sudan çıkardı. Hiç birisi ıslanmamıştı. Hz. Mevlânâ: Derviş bu ne sırdır? diye sorunca, Şemseddin: Bu zenk ve haldir. Sen bundan ne anlarsın! dedi. Sonra birbiri ile sohbet başladı." Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Enliyâ Menkabeleri)*, s. 641-643; ayrıca bkz. Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 29.

³⁵ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, II, s. 253. Şems, *Makâlât* ta bu konuda şunları söyler: "Biri der ki: "Fılan zâtin oğlu, Tebriz'li bir yabancınn arkasından niçin yürüsün? Horasan toprağı, Tebriz toprağına mı uyruk ve bağı olsun?" O sofuluk ve safa ehli olmak davasıdır. Onda bu kadar akıl yoktur ki toprağı itibar olmadığın anlatsın. Bir İstanbullu, "Mekke bu âlemden, madde âleminindir; iman ise öteki âlemden yani mânevî âleminendir" dese, burada Mekkelîye düşen vazife İstanbulluya ıymaktır. "Vatan sevgisi imandandır" badisinde Hâzreti

Şems-i Tebrizî'nin gelişiyle, *fünje ateş aldı, bomba infilak etti. Maneviyat dünyası, “Konya Okulu”nu kazanmış Doğu ve Batı birleşmişti. Anadolu ruhunun yüksek fırınlarından biri hararetle çılgınca yanmaya başlamıştı.*³⁶

Sezai Karakoç'un sözlerini ödünç alırsak; “*Sems-i Tebrizî'nin gelişi, Mevlânâ'nın kendine gelişi, kendi kendini buluşudur. Gönlinin ilk silahını dendiği nişan tabtasıdır. Bir yankıdır Şems-i Tebrizî. Şems-i Tebrizî ile konuşmak, Mevlânâ için monologdur. Aynıyle Şems-i Tebrizî için de Mevlânâ öyledir. İkiz ruhlardır onlar. Büyük yolculukta kader arkadaşı, kader yoldaşlardır. Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî'nin varlıkları, aynı ruhun iki yüz ve bir elmanın, bir olmanın iki yarısı gibidirler.*”³⁷

Emirlerin, bilginlerin ve sufilerin cenderesinde sıkışıp kalan Mevlânâ, Şems'le buluşmasıyla, medresenin tekdüze hayatından koparak yenilenme³⁸ evresine geçti. Kendisi için kapı aralandı. Bu kapı ki, sonsuzluğa açılır, bir daha da asla kapanmaz.

Nihayetinde Şems tazyik, tahrik ve tacizlere dayanamaz ve habersiz olarak aniden Şam'a gider. Yalnız bu ayrılışı sadece bu nedene bağlamak bizi doğru sonuçlara ulaşturmaz. Belirttiğimiz zahirî bir sebep olarak gösterilebilir. Hakikatte ise, Şems'in Mevlânâ'yı bırakıp gitmesindeki ana neden bu olamaz. Gidiş Mevlânâ'nın içerisinde parlayan aşk ateşini, ayrılık ateşiyle körüklemek içindir. Böylece Mevlânâ yandıkça yanacak ve sonunda pişecektir.

Bu ayrılıştan sonra Mevlânâ, herkesten uzaklaşır ve köşesine çekilir. Bir süre o dert ve keder içinde zamanını geçirir. Birdenbire Şam'dan, yani Şems'ten mektup gelir. Bundan sonra Mevlânâ aşk ve şevk içinde tekrar semâ'a başlar; insanı aşan şiirler ve gazeller³⁹, görünmeyen alemden gelerek görünen aleme düşer.

Konya'ya İkinci Geliş

Bu anî gelişmenin neticesinde Sultan Veled, Şemseddin'i aramak üzere müridlerden bir topluluk ile Şam'a gittiler. Ayrıca Mevlânâ, Şemseddin'in gelmesi isteği ile bir gazeli⁴⁰ Sultan Veled'le birlikte gönderdi. ⁴¹

Sultan Veled ve beraberindekiler, getirmiş oldukları altın ve gümüş paraları Şems'e sunup Mevlânâ'nın mektubunu iletiler. Şems gülümseyerek: “*Bizî gümüş ve altın ile ne aldatıyor? Bizim Muhammed yaratılışı Mevlânâ bakımadaki isteğimiz yeter derecededir; onun söz ve emrinden dışarı çıkmak nasıl mümkün olur?*” dedi.⁴²

Muhammed'in maksadı nasıl Mekte sevgisi olabilir ki, Mekte bu âlemdir, iman ise bu âlemden değildir. Şu halde iman konusundan olan şeyler bu âlemden değildir; öteki âlemdir. Nasıl ki, “İslâm garip olarak başladı, garip olarak da geri dönecektir” hadisinde de maksat ayındır. Madem ki İslâm gariptir, o başka âlemden gelmiştir; nasıl Mekte'ye mahsus olabilir? Bunun sadece Mekte'ye ait olacağını söyleyenler sevginin ilk basamağından kalmış olanlardır.” Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, s. 202-203; krş. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 209-210.

³⁶ Karakoç, *Mevlânâ*, s. 39.

³⁷ Karakoç, *age*, s. 39.

³⁸ Recep Bilginer, “Çağdaşımız Mevlânâ”, *Uluslar arası Mevlânâ Şöleni* (15-17 Aralık 2000), Ankara, s. 147-148.

³⁹ Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 126-127.

⁴⁰ Mevlânâ'nın yazdığı bu gazelin tamamı, mektuplar bölümünde ele alınacaktır.

⁴¹ Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 127-128.

⁴² Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*, s. 128; krş. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 277-278.

Yine de Şems-i Tebrizî, bir taraftan da mazeretler ileri sürerek ve direnerek geri dönüş hususunda gönülsüzdür.⁴³

Zorla elde edilen bir iknadan sonra Sultan Veled kendiliğinden, aşk ve istekle Şems'in üzenğisi yanında yaya olarak hareket etti. Şemseddin-i Tebrizî, ne kadar: "Bahâeddin, falan ata bin" diye ikaz etse de o utana sıkala "*Hüdavendigârm, padişab atlı, köle atlı, bu nasıl olur?*" diye uyarıları duymazlıktan geldi. Konya'nın dış mahallelerinde, daha doğrusu şehir girişinde, Mevlânâ, umera ve ulemayla beraber onları karşılamaya çıktı. O ana kadar, aylık ateşyle körüklenen Mevlânâ, şimdi ise mecazda maşukla buluşma atmosferini teneffüs etmeye başladı ve artık bambaşka bir iştihak hali yaşıyordu. İki gerçek güneş (Mevlânâ ve Şems) bu hal üzerine birbiriyle ilk karşılaşmayla Şems, Sultan Veled'den memnuniyetini ifade etti. Mevlânâ, Şems ile daha fazla kaynaşır⁴⁴ sonu gelmeyen, adeta bitip tükenmeyen sohbetler içerisinde kayboldu.

Böyle bir ortamda Mevlâna müridlerine ve dostlarına Şems'e karşı davranışlarında dikkatli olmaları konusunda ciddi uyarılarda bulunuyordu. Bu konuda *Makâlât*'ta bazı işaretler bulmak mümkündür.⁴⁵

Bir müddet sonra Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'nın yetiştirmesi olan Kimya adında bir kız ile evlenmek istedi. Bazı kaynakların haberlerine göre ki (bu rivayet bizce de daha güvenilirdir), bizzat bu isteğin Mevlânâ'dan geldiği yönündedir ki bu şekilde Mevlânâ, Şems'i Konya'da tutabilmeyi amaçlamaktadır. Mevlânâ bu isteği memnuniyetle kabul etti. Kış olduğu için holun sofasında bir yer hazırlattı. O kış orasını kendisine oda edindi. Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi (ö. 661/1262)⁴⁶, her zaman baba ve annesinin elini öpmeye geliyor ve sofadan geçip hole gidiyordu. Şems'in velilik kıskançlığı harekete geçiyordu. Nihayet bir gün Alâeddin'e: "Ey gözümün nuru! Her ne kadar dış ve iç edeple süslenmiş isen de, bundan böyle bu evde hesaplı gidip gelmen gerekir" dedi. Bu söz üzerine, gücenen Alâeddin, duygularını kontrol edemeyip dışarı çıkınca bir topluluğa bunu anlattı ve bunlar fırsatı kullanarak aralarında gizli tuttukları planlarını harekete geçirdi ve "*Garip bir iştir, bilgi peşinde çok gezen bu kişi gelmiş, Hüdavendigâr'ın evine girip onun oğlu ve göz bebeğini kendi evine sokmuyor*" dediler. Bunun genel sonucunda gerek ortaya atılan gerekse yüzüne karşı yapılan söylenti ve hareketlerden bunalan Şems, bir gün Sultan Veled'e bahsedip: "*Bu sefer, izimi hiçbir yaratığın bulamayacağı şekilde kaybolacağım bilinsin*" dedi ve hemen o süre içinde kayboldu. Mevlânâ, sabahleyin medreseye girip de evi boş bulup "kadim" dostu Şems'i göremeyince Sultan Veled'in evine koştu ve: "*Bahaeddin! Ne uyumuşsun, kalk şeyhini ara; zira yine burnumun onun güzel kokularından mahrum kaldığını görüyorum*" dedi.⁴⁷

Kayboluş/Son Gidiş veya Ruhun Bedenden Uçuşu

⁴³ Bkz. Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 200-201.

⁴⁴ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 129; Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 278.

⁴⁵ Mevlânâ buyurdu ki siz: "*Allah yüceliğini arttırsın! Hüdavent Şemseddin-i Tebrizî'ye karşı ufak bir hoşnutsuzluk ve cefa eseri gösterirseniz benim size verdiğim öğütlerle, sizin aşırı dıyarlığınız sizin için kapalı kalacaktır. Şeytan, kurt sizin bu içten duygularınıza karşı gözlerinize kar savuracak yani sizi yine şaşırtacaklar.*" Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 315.

⁴⁶ Alâeddin'in kişisel ve sosyal özellikleri için bkz. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 354; Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 295-296; Füzûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 103 (186 nolu dipnot).

⁴⁷ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 129-130.

Artık suyunu gereği kadar tutan barajın bendi yıkılmış ve Aşk pınarının suyuyla arzın sulanma vakti geldiği için, Şems aradan çekilmiştir. Ancak bunun dünyevi gerekçelerini izah etmek isteyenlerin kanaatleri ise, Şems işin çığırından çıktığı, herkesin kendisine düşman olduğunu görünce, bir gün ansızın kayboluverdi⁴⁸ yönündedir.

Makâlât, Şems’in gidişini, Mevlânâ’nın sözleriyle şöyle ifade eder:

“Gidin, arayın! O Şems’i göremedim. Halep’te mi acaba? O iradesini yitirmiş müritlerinin üzüntüsünden olacak ki, o da onlar gibidir. Birkaç adım gider, sonra buz gibi soğurlar. Ama eğer beni göreydi hizmetlerde bulunurdu; bırakmazdı geleylim. Bu gümüşler de yanımda kalırdı.”⁴⁹

Şems’in aniden ortadan kaybolması veya öldürülmesi günümüze kadar Mevlânâ ile ilgili her araştırmanın muhtevası içerisinde önemli bir yer tutar. Şems’le ilgili incelemelerin sonucunda herkes tarafından onaylanmasa da onun şehit edildiği yönündeki haber ve rivayetler bizce daha makul gözüküyor. Ancak sorulması gereken bir sorudan da kaçmıyoruz.

Sultan Veled Şems’in öldürüldüğünü bildiği halde neden Şam’a gidiyor? Çünkü Sultan Veled babası Mevlânâ Celâeddin’in Şems’e olan sevgi ve muhabbetin sınırsız ve ölçsüz olduğunun bilincindeydi. Belki de babasının durumu kabullenemeyip bu olaya tahammül edemeyeceğini düşündü.

Az önce belirttiğimiz gibi Şems’in kayboluşu veya öldürülüşüyle ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Rivayetler bazen birbirini desteklerken, bazı zamanlar da birbirlerini nakzeder.⁵⁰

Bizim de katıldığımız görüşe göre, Şems’in öldürülüş sırrı, Mevlânâ hayattayken yalnız Sultan Veled ve birkaç has müridi arasında kalmış, ancak Mevlânâ’nın vefatından sonra Eflakî’ye (ö.761/1360) söylemiş, o da bunu eserine kaydetmişti. Mevlânâ’nın vefatından sonra da Şems’in üzerine türbe yaptırılmış, yine de (burada mezar var) denmemiş, Mevlânâ’nın ruhu incinir diye kimse Şems’in şehit edildiğinden

⁴⁸ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 61.

⁴⁹ Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar)* I, s. 257.

⁵⁰ Bir gece Hz. Mevlânâ ile Şemseddin Tebrizî bir balvette oturmuşlardı. Birisi kapının dışında Şemseddin’i dışarı çıkması için işaret etti. Hemen yerinden kalktı ve Mevlânâ’ya: Beni öldürmek için çağırıyorlar, dedi. Bir müddet bekledikten sonra, Hz. Mevlânâ: “Dikkat ediniz ki, hem yaratmak, hem emretmek ona mahsustur. Alemlerin Rabbi olan Allah, ne kadar yücedir” (A’raf, 56) mealindeki ayeti okudu.

Yedi kişi sözleşmiş dışarda pusu kurmuşlardı. Bıçaklarla Şeybe saldırdılar. Şeyb bir nara attı, öyle ki yedi kişi kendilerinden geçip yere düştüler. İçlerinden birisi Hz. Mevlânâ’nın ortanca oğlu Alâeddin Muhammed idi. Suikastçılar kendilerine gelince yerde birkaç damla kandan başka bir şey göremediler. O günden bu güne o mana sultanından bir iz bir nişane görülmedi. Bu iş 645/1247 yılında vuku bulmuştur. O alçaklar da kısa zamanda birer belaya uğrayıp belak oldular. Alâeddin Muhammed de bir acıyıp hastalığa yakalanıp o günlerde öldü. Hz. Mevlânâ onun cenazesine gitmedi.

Bazıları: “Şeyb Şemseddin, Mevlânâ Bahâeddin’in yanında medfundur”, demişlerdir. -“Onu öldürenler kendisini bir kayıya attılar”, diyenler de vardır. Bu son görüşü benimseyenlerin rivayetlerine göre, bir gece Sultan Veled onu riyasında gördü. Şemseddin: “Filan kayında yatıyorum”, diye ona işaret etti. Sultan Veled gece yarısı yakın dostlar ile toplantı onu kayından çıkardılar ve Mevlânâ’nın medresesinin bânisi olan Emir Bedreddin’in yanına defnettiler. Doğrusunu Allah bilir.

Şems, *Makâlât*’ta kendisine gelebilecek tehlikeleri adeta önceden sezmiş hatta görmüş gibidir: Bizim nefesimizi keserler, ağzımızı tıkalarlar; yahut bu gece aralarında konuşur belki de öldürürler...Bkz. Şems-i Tebrizî, *age*, s. 304; krş. Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, II, s. 256; A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâeddin Râmî’nin Kişilik Çözümlemesi*, çev: B. Demirkol, İ. Özdemir, Ankara 2000, s. 48 (18 nolu dipnot); Feridun Nafiz Uzlak, “Çevirenin Önsözü”, *Mevlânâ Celâeddin* (B. Fürüzanfer) içinde, İstanbul 1986, XIV.

bahsetmemiş, gerçekleri bilen dervişler “Şems kayboldu, burası da türbe değil makamdır” demekten başka bir şey yapmamışlardır⁵¹

Hatta Annemaria Schimmel’in (ö.2003) ulaştığı bulgulara göre, Şems’in öldürülmesini bir türlü aklına getirmeyen veya belki de daha doğrusu böyle düşünmek istemeyen Mevlânâ, Alâeddin’in de trajedide suç ortağı olduğuna dair işaret alıyordu. Rûmî, bu oğlu 1262’de öldüğünde cenaze namazında bulunmadı. Onun çocukları ailenin öteki üyeleri tarafından hakikî akraba olarak kabul edilmediler.⁵² Ancak Alâeddin’le ilgili ileri sürülen ve var olan bilgiler net ve kesin değildir. Aksine düşününlerin varlığı da bir gerçektir.

Nihayetinde Mevlânâ, Şems’i bulmak üzere ve yakınları ile birlikte Şam’a gittiler ve orada buldukları sürece her yerde Şems’in durumunu soruşturdular. Maalesef beklenen ve umut edilenle karşılaşamayan topluluk, Konya’ya geri dönmek durumunda kaldı. Mevlânâ, tekrar semâ ve gerçekleri dile getiren şiirler söylemeye ve incelikleri açıklamaya, müridleri ve ahalinin nefsinin terbiye ve tezkiye etmeye başladı. Mevlânâ, Selaheddin-i Zerkub’u (ö.657/1258) Şems’in yerine oturtup onunla sohbet buldu.⁵³

Mevlânâ hakkındaki en yetkin uzmanlardan Fûrûzanfer’e göre, Mevlânâ’nın Şems’i aramak için iki defa Şam’a gidişi, *İbtidânâme*’deki şiirlerin doğruluğuna bir delil oluşturabilir. Eğer bu olay, Mevlânâ tarafından kabul edilmiş olsa idi, iki sene onu aramasına, onu bulmak arzusuyla şehirleri dolaşmasına gerek duyar mıydı? Şems’in öldürüldüğü hakkında, tezkere yazarlarınca ileri sürülen rivayetlerin hepsi doğru olmayan bir kaynağa dayanır. *İbtidânâme*’nin rivayeti, *Devletşah*’ın şüphesi, *el-Cevârihü’l-Muzîa* müellifinin tereddüdü, haricî karinelere, onun kayıp oluşuna, yolculuğuna delalet eder. Bundan dolayı Fûrûzanfer der ki: “*Kuvvetli bir ihtimalle denilebilir ki, Şems Konya’da öldürülmemiş, Konya’dan ayrıldıktan sonra akîbetinden bir haber ve eser bulunamamıştır. Onun akîbeti doğru olarak belli değildir. Kaybolma tarihi, üttifakla 645/1247-48’dir.*”⁵⁴

Bugün Konya’da Şems makamı olarak ziyaret edilen ve bir camide bulunan türbenin Şems’in olduğu tahmin edilmektedir. Şu halde bu rivayetlerden hangisi gerçektir? Acaba Şems gerçekten, “*Öyle bir gidiş gideceğim ki izimi kimse bulamayacak*” dediği gibi kayıplara mı karıştı? Dönülmez bir seyahate mi çıktı? Yoksa şehit mi edildi?

Bu farklı düşünmeye sevkeden rivayetler, şu minvaldedir:

*“Şems, Mevlânâ’nın yanında iken dışarı çağırılmış, bir daha Mevlânâ’nın yanına dönmemiş ve ortalıkta görülmemiş. Onu çağırınlar onu alıp götürdüler mi? Öldürdüler mi? Onun Konya’dan başka bir yere gitmesini mi sağladılar? Acaba Şems, evvelce gittiği Şam’a mı gitti? Bütün bunlar kesin olarak bilinmemektedir. Bilinen bir hakikat varsa o da Mevlânâ’nın, Şems’in şehit edildiğini bilmediğidir. Bu faciayı Mevlânâ’ya duyurmadılar mı? Yahu böyle bir facia vuku bulmadı mı? Mevlânâ gibi büyük bir veliden bu hakikat nasıl saklanabilir? Eğer şehit edildiği ona malum olsaydı, Şam’da hem de iki defa gidip aramayacaktı.”*⁵⁵

⁵¹ Bkz. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu’l-Arifin)*, s. 282-283; Mehmet Önder, *Mevlânâ*, Ajans Türk Kültür Yay. Basım yeri ve tarihi yok, s. 63; Meyerovitch, *İslâm’ın Gülleryüzü*, s. 66-69.

⁵² Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, çev: Senail Özkan, II. baskı, İstanbul 2000, s. 24.

⁵³ Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 130-131.

⁵⁴ B Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 107.

⁵⁵ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 66.

Şems’in Kayboluşunun Mevlânâ’daki Yansımaları

Şems’in Konya’dan aniden ve habersiz ayrılışından sonra Mevlânâ’nın yazdığı şiir ve gazellerde, onun öldürülmüş olduğuna dair bir işarete rastlanılmamaktadır. “*Olaydan kırk gün sonra Mevlânâ başındaki beyaz sarığı atıyor; duman renkli sarık sarıyor ve matem nişanesi olan Yemen hırkası, Hint fercisi giyinerek ömrünün sonuna kadar bu kıyafeti devam ettiriyor.*”⁵⁶

Şems’in öldüğü söylentilerine, Mevlânâ uzun süre inanamamış, *Divan-ı Kebir*’in en içli ve hazin şiirlerini söylemiştir. Bu olay ve konu ile ilgili bir rubâisinde oldukça hüznüldür:

*Kimdir o? Hayat kaynağı eş öldü dedi!
Kimdir o? Ümit söndü, ateş öldü dedi...
Mel’un, dama çıktı yumdu bir an gözünü,
Düşmandı ya Şems’e “Bak güneş öldü” dedi.*⁵⁷

Şems-i Tebrizi’nin ayrılığının arkasından Mevlânâ çok defa onun ismini kullanarak, bazen onun ağzından *Divan-ı Kebir*’in bir çok gazel ve rubâilerini terennüm edip kaleme almıştır. Burada Şems’i sembol gibi göstererek ilâhî aşkı, vahdet-i vücud görüşü içinde “yanmış” bir ruhun duygularını dillendirmiştir.⁵⁸

Mevlânâ, en güzel şiirlerini bundan sonra yazmıştı. Her şiirinin sonunda Şems’in adını anarak ona karşı duyduğu iştiyaktan bahsediyordu. Hatta Eflâkî’ye göre bir gün Mevlânâ’ya birisi: “*Şems’i gördüm diye haber vermiş; Mevlânâ üstünde bulunan ferâceyi ona bağışlamış. Bu adamın yalan söylediğini, böyle bir şeyin olmasını imkansız gördüklerini söylenenlere karşı: Banu onun yalanına bağışlıyorum. Eğer doğru söylemiş olsaydı canımı verirdim!*” demişti. Mevlânâ ancak son dönemlerinde onun öldüğüne ikna olduğu söylenir.⁵⁹ Bu ani ayrılıktan sonra Mevlânâ hayatının son anlarına kadar “ikiz ruh”u Şems’in bu beklenmedik ayrılığının negatif enerjisiyle şiirler söylemiştir.

Şems’le aynileştiğini anlamasının üzerinden çok geçmeden, Mevlânâ Celâleddin, yeni ilham kaynağını arayıp bulur.⁶⁰ Rumi’nin hayatında üç büyük tasavvufî aşk süreci vuku bulur:

*“Şems’le olan aşkı göklere çıkan ateşinden hemen sonra bir berraklık dönemi gelir ki, bu dönemde Selâhaddin Zerkâtî ile ilişkileri devam etmektedir. Bundan sonra yay tekrar yeryüzü istikametine eğilir. Hayatının son yılının yarısında Mevlânâ, zamanını muhabbet ve sevgiyle genç dostu Hüsameddin’e ayıran bir boca olur. Zira şifhilerin ifade ettiğine göre, “kavis” alçaldıkça” sâfi en yüksek mertebeye ulaşır. Bu mertebede o artık bütün bilgisini öğrencilere aktarmak mecburiyetindedir.”*⁶¹

II. Şems’in Mistik Ve Psikolojik Açıdan Kişilik Analizi

Gizemli ve sıra dışı bir sufi olan Şems, belli bir yerde uzun süre kalmayan zor isimdir. Zor bilmeceler, manası derin sorularla insanın beynine bir şüphe kurdu

⁵⁶ Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, 35; Gencosman, “Giriş”, s. 22.

⁵⁷ Hamza Tanyaş, *Mevlânâ’dan Rubâiler*, II. baskı, İstanbul 1998, s. 19.

⁵⁸ Tanyaş, *age*, s. 20.

⁵⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri II (Menâkıbu’l-Ârifin)*, 224; Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 42-43, 82; Gölpinarlı, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, s. 15; Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 66.

⁶⁰ Schimmel, *Ben Rûzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, s. 25; ayrıca bkz. Gölpinarlı, *age*, s. 15.

⁶¹ Schimmel, *Ben Rûzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, s. 38.

soktuktan sonra aniden kaybolmuştur. Şems, uykuda olan gönüllere kozmik bir şok uygulamış ve bu hareketiyle Mevlânâ'da büyük bir ilgi meydana getirmiştir.⁶²

Hüdavendigâr ve ilgi odağı haline gelen Şems arasındaki farkı, şu cümleler ne kadar da güzel bir şekilde tasvir ve tasavvur eder:

*“Şems-i Tebrizî, zeka gibi görünen rub, çılgınlık gibi açılımlar, kavisler çizen maneviyat mantığıdır. Dersin nasıl iptal edileceğini ders kürsüsünde anlatmaya kalkışan müderristir O. resmîyetin, teşrihatın dışındadır Şems-i Tebrizî. Som samimiliktir O. Ama Mevlânâ, ne kadar adetlerin dışına çıkarsa çıksın, belli bir resmîyet içindedir, görevi gereği. Onun dışında olan alana Şems-i Tebrizî memurdur. Asıl merkezî göstermek için çevreden dolaşacak olan O'dur. Işığa işaret etmek için O'nun etrafında dolaşan pervane odur.”*⁶³

Mevlânâ, Şems'i, özgür ruhlu ve çekici bir insan olmanın yanı sıra, içsel varlık düzeyinde bir okyanus kadar çok sembolü anlayabilen bir kişi olarak görür. Şems sırların sırrı ve aydınlanmanın nurudur. Hiç kimse ne onun gibisini görmüş, ne de onun çekim gücüne sahip olmuştur. Bir rehber olarak o, ulaşılması ve anlaşılması zor bir şahsiyet ve irfana sahiptir.⁶⁴

Dünya metasına önem vermeyen Şems'in, pejmürde, garip, eski, zahiri dünyaya hitap etmeyen bir kıyafeti vardı. Dünyanın nimet ve ihtiraslarından kendini soyutlamıştı. İlim irfan ve kerametleriyle övünmediği gibi, başka insanları da hakir görmezdi.⁶⁵

Önde gelen oryantalistlerden Baron Carra De Vaux'unun da anlattığı gibi Şems herhalde başkalarının üstünde manyetik çekiciliğini kullanarak etki meydana getirmekten haz duyan bir kişilik yapısına sahipti.⁶⁶ Bu tarzıyla kendini halktan gizleyen bir kimliğe bürünmüştür.

*“Benim sohbetime yol bulan kimsenin alameti şudur ki: Başkalarının sohbeti ona soğuk ve tatsız gelir.”*⁶⁷ diyecek kadar da kendine inanır ve güvenirdi. Zaten o muhatabının benimsediği tavra göre anında tavır geliştirdi. Bu özelliğini herhangi bir komplekse girmeden ve ifşa olmaktan çekinmeden şu ifadeleriyle gösterir: *“Ben samimi olarak niyazda bulunanlara karşı çok mütevâzi davranır, alçak gönüllük gösteririm. Ama diğerlerine karşı, çok kibirli ve gururla davranırım.”*⁶⁸ der.

Kendisinden beklenen davranışları sergilemeyen veya ne tepki vereceği tahmin edilemeyen, dolayısıyla standart bir kişiliğe ve kimliğe sahip olmayan Şems, *bir taraftan bazı kimselerle evliya derecesinde saygı duyulabilen, bazılarınca da iğrenç ve sinik görülerek nefret duyulabilen bir hale gelebiliyordu. Ama o yine de, âlim olmakla beraber şiddetli rubanî bir cezbenin etkisinden kendisini kurtaramıyordu.*⁶⁹

Kaynaklar, Şems'i eleştirerek, yorumları ve sert sözleriyle insanları şoke eden, tubah davranışlı, tahammül edilmez bir kişi olarak gösterir.⁷⁰ Makâlât'ta bu özellikleri gösteren işaretler kolaylıkla görülebilir.

⁶² Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 34.

⁶³ Karakoç, *Mevlânâ*, s. 43.

⁶⁴ İbrahim Emiroğlu, *Sîfî ve Dil (Mevlânâ Örneği)*, İstanbul 2002, s. 17.

⁶⁵ Derviş Ahmet, Âşık Kul Sadi, “Hayatı Şahsiyeti, Fikirleri ve Eserleri” *Mevlânâ*, I, s. 24.

⁶⁶ Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 35.

⁶⁷ Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 67.

⁶⁸ Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 70.

⁶⁹ Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 35.

⁷⁰ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutu*, s. 306.

Bununla birlikte, Mevlânâ *Mesnevî*'de, Şems'teki mükemmelliği “*bireyselsizlik içinde bireysellik*” şeklinde sunar. Şöyle ki, kişi, artık bilinçli varlık düzeyine ulaşmıştır. Bu düzeyde kişi artık sadece toplumsal insan ve düşüncesiyle var olan bir ‘ben’ değil, bundan daha çok, bir kendiliğindenlik (doğallık) ve anlamlılık bütünü olarak yaşayan ve sezginin kendisine yardım ettiği evrensel bir insan moduna geçer.⁷¹

Yerellikten evrensellik aşamasına geçen Celalleddin-i Rumî, “*Makâlât'ta*⁷² Şems'i, arayışını güçlendirmek için kendisine ulaşmanın sırrını anlatan biri olarak; *Divân'da* ise, çok az konuşan bir insan olarak tanıtmaktadır. Onun Mevlânâ'ya ilk nasibati derin iç anlayışın açığa çıkması için dışarıya karşı sağır olmasını istemek olmuştur. Onların birkaç aylık görüşmesini anlattığı sanılan *Makâlât*, Şems'i açıklık, samimilik, sadelik ve olgunluk sahibi bir insan olarak tanır. Bu mükâlemede karakterler; Allah, Mevlânâ ve Şems'dir. İnançların ardındaki hakiki olan ve hakiki olmayan gerçekleri tartışırlar; onlar, insanın fikirlerinin canlı ve cansız esyanın ardında olduğunda anlaşılır.”⁷³

Görünen dünyanın cazibesine kendisini kaptırmayan Şems, yeri geldiğinde dış görünüşe bağlı kalanların düşüncelerine ve inançlarına muhalif tavır sergiler⁷⁴, böylece onların beklenti ve umutlarını boşa çıkarırdı.

Müslüman coğrafyanın önemli merkezlerini gören Şems-i Tebrizî, bu yerlerdeki gönül erenlerinden bir çoğunun sohbetine dahil olmuştu. “*Dış silüketta, iç gidişte yüce bir yeri vardı. Söz biliminde, hal remizlerinde esaslı olgunluğa sahipti.*”⁷⁵

Dışa açık inandığı idallerini sonlu hiçbir güçten –buna Mevlânâ da dahildir- çekinmeden söyleyen ve savunan Şems, kendisi için prensip edindiği özgürlüğü ve serbestliği, karşısındaki insana da tanımaktan kaçınmaz:

“*Benim bir adetim vardı. Yanıma gelenlere sorarım: ‘Efendil! Konuşacak mısın yoksa dinleyecek misin?’ ‘Konuşacağım’ derse, üç gün üç gece arka arkaya dinleyebilirim. Meğer ki o kaçsın da ben kurtulayım. Eğer, ‘Ben dinleyeceğim’ derse, ben de ‘O halde birbirimizle konuşuruz’ derim. Ben söze başlarım, o da laf arasında konuşur.*”⁷⁶

Serbest ve özgürlükçü düşünme hareket tavrı ve tarzı içindeki Şems, bilinen tek eseri *Makâlât*'da, geniş bir bilgiye ve gelişmiş, eleştirel bir zekaya sahip olan, insanı çok iyi tanıyan ve onun eylemlerinin doğurduğu problemleri iyi tahlil eden, tanınmaktan kaçan Melâmî-meşrep bir derviş profili çizer.⁷⁷ Buna şu noktayı da eklemekte fayda vardır: Onun kendine özgü yeteneklerinden biri de, adeta bir psikiyatrist gibi muhatabının vereceği tepkiyi önceden sezebilme ve onun kişilik ve karakterini çözebilme kabiliyetidir.

Şöhreti afet olarak kabul eden ve deşifre olmaktan sakınan Şems, bu özelliğini bir tüccar edası ve kıyafetiyle perdeler.⁷⁸

Kendisini gizlemesine rağmen o, olgun, olgunlaştıran, söz (kal), hâl ve keşif sahibi bir Allah dostuydu. Bunun için ona ilâhî bilgi ve hakikat arayıcıları müracaat ederdi. Cennet yolcularına keşif ve vuslat yolunun istikametini tahayyül ettirirdi. “*Konuşma ve*

⁷¹ Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, s. 40.

⁷² Bilindiği gibi, *Makâlât*'ta sadece, Şems'in sözleri değil, Mevlânâ'nın da ifadelerini rastlanılmaktadır.

⁷³ Arasteh, *age*, s. 42.

⁷⁴ Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 101-102.

⁷⁵ Fûrûzanfer, *age*, s. 121.

⁷⁶ Şems-i Tebrizî, *Makâlât (Konuşmalar) I*, s. 274.

⁷⁷ Yazıcı, “Tebrizî” mad., *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, XII/1, s. 103.

⁷⁸ Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 121.

Tanrı'ya yakın olmada Musa'nın, sıyrılıp bir köşeye çekilmede ise, İsa'nın (a.s) meşrebine sahipti. Daima müşahadeye girer ve zamanını mücadele ile geçirirdi... Daima kerametleri inkar ederdi."⁷⁹ Sipahsâlâr "kerametleri inkar ederdi" derken, herhalde kendisinden zuhur eden harikulade hallerin ifşa olmasını kastediyor olsa gerek. Zaten gönüllerin gönlü için başka bir şey düşünmek yersizdir.

Kendisinin diğer yaratılmışlardan ayrıştırılmasına tahammül edemeyen hatta fırsat bile tanımayan Şems, bizden biri olup, bize tüm varoluşumuzla bizi anlatan ve bizi yaşatandır.

Zaten bunun için "kimi zaman Şems-i Tebrizî bir sembol haline gelmektedir. Kimi zaman nefsimizi sarsan ruhtur o. Kimi zaman bir aynadır ki, bize bütün eksikliklerimizi, kusurlarımızı, çirkinliklerimizi haykırır."⁸⁰

"Bir haber, bir icazetnâme, bir mektup ve bir muştı"⁸¹ olan Şems-i Tebrizî, katettiği mesafenin, ulaştığı makam ve mertebenin farkındaydı. Yükü ağırdı. İşte yükünün ağırlığını ispatlayan ulaştığı sufi hallerin zirvesine bir örnek:

*"Şemseddin-i Tebrizî birbiri arkasından gelen Tanrı görüntülerine gömüldüğü ve insan gücünün o mücadelede dayanamadığı bir zaman, o hali savmak için kendisini bir işle meşgul ederdi ve kendini tanımayan birinin yanına rençberliğe gider geceye kadar çalışır, ücret verdikleri zaman: "Borcum var. Hep birlikte vermey için toplanmasını istiyorum der ve o bahane ile ücretini bırakır, bir süre sonra da kaybolurdu."*⁸²

Şems'i, onunla ilgili araştırmacıların sandığı ve tanıttıkları gibi basit bir Bâtınî dervîşi olarak görmek, onu hafife almak anlamına gelir. Zira çocukluktan beri aşkın varlıkla olan -madde evrenini aşan- kaynaşmasıyla o, yüzyılların yetiştirdiği büyük gönül sultanları arasında üstün vasıflarla donatılmış irfan ehli bir ârifdir. Aksi durumda, Mevlânâ gibi zâhir ve bâtın ilimlerinde yüksek derecelere ermiş, zamanında müderrislik ve müftülük mertebelerine yükselmiş seçkin bir insanı, ilahî bir aşk ve iştiağ ateşiyle yakıp pişirebilir miydi? Onun sözle anlatılmayan cazibesi, Mevlânâ'ya bütün normal hayatını alt üst ederek, işini gücünü, medresesini ihmal ettirerek, onu madde âleminin sonlandığı başka bir âleme götüren; ona mânâ âleminin perdelerini ve kapılarını aralayan bu Tebrizli Âşık olmuştur. Şu halde, bu nitelikte ve bu yetenekte olan ulu bir ârifin bayağı bir Bâtınî dervîş olmasının imkansız olduğu; onun, gönlü yüce hakikatlerle dolu bir irfan ve irşad kaynağı ve merkezi olduğu hususunda şüpheye mahal yoktur.⁸³

Sıradanlık ve basitlik Şems'in ruhuyla uzlaşmaz bir haldir ki, bu durum onda gurur ve kibire de yol açmaz. Bunun içindir ki, kaybolmasından sonra onun adı ve şöhreti Anadolu sınırlarından taşmıştır.

Hatta o kadar ki, Şems-i Tebrizî, Hindistan'da menkıbevî bir şahsiyet olmuş ve genellikle aşk şehitleri arasında kabul edilmiştir.⁸⁴ Hatta kendisi daha ileri giderek Âşıklık makamından mâşukluk makamına ulaştığından dem vurmıştır⁸⁵ ki, bulunduğu hal, onun gönül evreninin zenginliğine işaret eder.

⁷⁹ Bkz. Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *age*, s. 121.

⁸⁰ Karakoç, *Mevlânâ*, s. 42.

⁸¹ Karakoç, *age*, s. 47-48.

⁸² Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 123.

⁸³ Gencosman, "Giriş", s. 12-13.

⁸⁴ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutu*, s. 319.

⁸⁵ Schimmel, *age*, s. 306.

Herhangi bir sufi okulunun mensubu olmadığını yukarıda belirtmemize rağmen, bazı araştırmacıların iddialarına göre, Şems’in rind ve kalender bir derviş olması itibarıyla kendisinde mevcut olan Melâmîlik, dolaylı olarak Mevlânâ’ya da tesir etmiştir.⁸⁶

Öyle görünüyor ki, Şems, üstadının, hayatın sırlarını çözmek için artık kendisine yol gösteremeyeceği bir varoluş seviyesine varmıştı.. Bundan sonra o, seyahat etmeye ve şöhreti şehirlerin dışına taşmış âlimlere soru sormaya başladı. Deliller, onun geleneksel hayatın sınırlılıklarının farkına vardığını; hatta, kişiye tasavvufun ilkelerini öğreten ve Allah’la veya keramet ehliyle özdeşleşmeyi öğreten klasik tasavvuf anlayışını pek dikkate almadığını bildirmektedir. O, otoritenin her çeşidinin kendisini özgürleştirir ve sadece diğerlerinin fikirlerini tekrar eden geleneksel alimleri ve kalamcıları eleştiri sağanağına tutar. Başkalarını kendisi için model almaktansa, gerçek benliğini keşfetmek için içe döner. Seyahatleriyle ve kendisini sürgün ettirmesinin sonucu nihaî kemâlât katına varır. Çaresizlik ve umutsuzluk içerisinde geçen yılların sonunda, cana yakın bir ruh arayışından, en nihayetinde, kendi potansiyel ruhunu Mevlânâ’da bulur.⁸⁷

Mevlânâ, Şems’i özgür, manyetik (çekici) evrensel insan olarak, içsel varlık düzeyinde bir okyanus kadar çok sembolü anlayan bir kişi olarak tasvir eder. Mevlânâ’ya göre Şems, çokluğun arkasındaki birliği görmüş ve birliğin nasıl çokluğa dönüştüğünü anlamıştı. Varlıktaki vahdetle kesret arasında gidip gelmeleri varlığına sindiren Şems, kendisinin görünen alemin üstünde var edilmiş bir varlık olduğunun farkındaydı. Dünyevî bir varlığın kolaylıkla taşıyamayacağı ağırlığın yükünü kanıksamıştı. Hayatı, bütün varlığı ve hayatın özünü tecrübe etti. Şems evrenin geliştirmekte olan hafızasında insanlığın açığa çıkmasını ve kendini gerçekleştirmesini sembolize ediyordu. O mutluluğa ulaştı, zevk deneyimini yaşadı ve arayışını sonlandırdı. Çünkü o, arayış içindeki varoluş düzeyini ortadan kaldıran ve maddeyi anlayan aydınlatıcı safhasına erişmişti. Sıfat ve nitelik engellerini yırtıp bir tarafa atarak en nihayet onların olaylar âleminde nasıl tekevvün ettiğini keşf ve müşahede etti. O, varlıktan yokluğa ve onun da ötesine, hatta “ötelere de ötesine” ulaştı.⁸⁸ Bu vasıf ve özelliklerdir ki, kendisinin dahi gizleyemediği aşkınlık atmosferine taşınmıştı:

*“Ben çocuktu, bana sordu; ben de başımla işaret ettim, seni isterim dedim. Başımı salladı, artık hiçbir şey söyleyemedim. Bir daha ağzım açılmadı. Ama bütün içim sözlerle, deyimlerle, manalarla dopdolu idi. Öyle acayip bir hale gelmişim ki, bu hal çocuk yaşında pek az kimselere nasip olmuştur...”*⁸⁹

Ve Şems devam eder, ulaştığı makam ve aşk düzeyinin hazzını duyarak ve duyumsayarak:

“Şu tarzda konuşuyordum. Dün hem kendi kendime söylüyor, hem de bendeğin çevresini dolaşıyordum. Sözün sonu gelmiş, yenilgiye uğramışım sanki. Sözün altında kalmışım. Yenilginin verdiği güçsüzlükle ne yapayım diyordum. Eğer mimbere de söz bana böyle üstün gelir beni yukarsa artık minbere çıkamam. Efendi yalan gerekse yalan söyleyeyim, vaaz etmiyorum ki.

⁸⁶ Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 68.

⁸⁷ Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Kişilik Çözümlemesi*, s. 40.

⁸⁸ Arasteh, *age*, s. 41.

⁸⁹ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, s. 309-310.

*Söz benim içimdedir. Her kim benden söz dinlemek isterse, benim iç alemime gelir, ancak orada bir kapıcı oturtmuştur.*⁹⁰

Gizlemeyip ifşa ettiği bu mertebelere ulaşan Şems, sohbetinde bulunduğu insanlar onu kendilerine bağlayıp mürit edinmeye yeltendiklerinde sert bir kayaya çarpmaktadırlar ve Şems'i kaybetmektedirler. O, bir aşk, vecd, hakikat ve divanelik timsalidir. Şems, asla özgürlüğünden taviz vermeyen yürüyen hür Adem modelidir. Alışılmış kalıpları ve kitlelerin sınırlarını zorlamak, özellikle riyakârlığın kalıntılarını yok etmek, Şems'in en büyük ideali ve hem de görevidir.⁹¹

Şems'in dinlere ve mensuplarına gösterdiği toleransı anlatan şu cümleleri, herhalde Mevlânâ'nın cihanşümül olan ve adeta onunla özdeşleşmiş "Ne olursan ol yine gel, ister kafır, ister Mecusi, ister putperest... olsan da yine gel" sözlerine kaynaklık yaptığını akla getirmektedir. Şimdi Şems'in konuyla ilgili ilginç düşüncelerine yönümüzü çevirelim:

"Diyorlar ki: Bizce Mevlânâ Şemseddin'den gönül açıklığı gelmiyor. Benden gönül açıklığı isteyen ancak bir Mecusîdir. O beni bulur ve benden gönül boşluğu arar. Sen o Mecusî değilsin. Müslüman'sın, mümin'sin. Müslüman insanı incitmez, ayıpları örter. Meselâ bir keşiş, bir Müslümanı öldürse; senin evine sığınarak, kendisini arayanlardan kaçtığını söylese ve "Ben ancak sığınacak yer olarak seni buldum. Beni koru!" dese, ona karşı, "Müslüman, Müslümanı öldürse bile aman verilmez" demezsin; ancak onu korursun. Ola ki, o da Müslümanlığa heves eder. Sen gerçi Müslüman'sın fakat bu kadarlıkla yetinme, daha da Müslüman ol! Her Müslümanın bir zındığı, her zındığın bir müslümanı olmak gerektir. Müslümanlıkta ne lezzet var? Lezzet küfürdedir. Bazın Müslümandan hiçbir Müslümanlık nişanı ve yolu bulamazsın. Ama bir zındıktan, Müslümanlık yolu bulursun. "Aranlanın son merhalesi arayandır" demişlerdir. Ama ondan daha yüksek bir söz söylemek gerekir. Ancak onlar bizim konuşma tarzımızı bilmezler. Başları döner."⁹²

Peki fikir ve dinlere karşı bu derece müsamahakar olan Şems'in karizmatik ve sufi kimliği, diğerlerine nasıl görünür:

"Pir Muhammed'e sordular: Kâmil-i Tebrizî'nin birkası önünde ne hale geliyorsun? Tıpkı doğan pençesine tutulmuş, bir serçeye dönüyor, sonra da diyorsun ki, "Doğanı öldüreyim de kendimi kurtarayım, çünkü o kendi hesabına yaşıyor."⁹³

Yaşadığı ve müşahede ettiğinden bazı safhaları aktaran Şems, içinde bulunduğu ruhsal halin dışa yansımalarını kendisi şöyle anlatır:

"Bana her dört günde biraz gevşeklik, bir uykulama hali gelir. Biraz sonra da bu hal geçer. O zaman bir lokma bile yutamam. "Sana ne oldu?" derler. "Bana hiçbir şey olmadı, öyle birinin divanesiyim ki, üstümü başımı yırtarım. Sana gelirse senin elbiseni de yırtarım" "Bir şey yemiyor musun" derler. "Hayır yemiyorum." Bugün yarın, o bir gün, başka bir gün de..."⁹⁴

Sözlerin ve kelimelerin anlatmada güçlük çektiği makamlara erişen Şems, çıktığı en uzun yolculuk ve bunun sonucundaki gurbeti öyle ifade eder ki, ailesine ve özellikle babasına yabancılaşan bir kimliğe bürünür. Bu o derece hüznü bir gurbettir ki, adeta sürgündeki bir Şems'i görürüz. Şems'in ifadeleri, bu noktada iç burkar, vicdan sızlatır bir düzeye ulaşır:

⁹⁰ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 309-310.

⁹¹ Öztürk, *Mevlânâ ve İnsan*, s. 14.

⁹² Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, s. 147.

⁹³ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 147.

⁹⁴ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 234.

“Hemşeri nedir ki, benim babamın bile benden baberi yok! Kendi şerimde bile garibim. Babam bile bana yabancı. Gönliim ondan ürkiyor. Öyle sanıyorum ki, üstüme yıkılacak; bana güzellikle söz söylerken bile beni dövcek, eden kovacak sanıyordum ve kendi kendime diyordum ki: Eğer benim manevî varlığım, onun manasından doğmuş olsaydı, gerekirdi ki, bendeki mana onun yarrusu olsun; onunla iyyışsun, anlaşsın ve olgunlaşsın. Kimes tavuğunun altına konmuş bir kaz yumurtasıym sanki.”⁹⁵

Dünyevî bilgilerin ötesinde irfan aleminin bilgisine sahip bir kişi⁹⁶ olan Şems’in nurlu yüzünü görünce Mevlânâ, sırların sırrı ile karşı karşıya kaldı. “*Adeta Şems’in yüzünün nurunda yok oldu.*” Şems de hiçbir velide göremediği ve elde edemediğini Mevlânâ’da bulunca, iki mânâ okyanusu birbiri üzerine kapandı.

Bu yakınlıkta, bu dostlukta, bu ilâhî sevgide, “Kim, kime mürşit oldu? Kim müritti?” diye üstünlük muhabbetinde ve dostlukta aranmaz.

Emir Hüsrev-i Dihlevî’nin bu iki Hak âşığının vardıkları kimlikler ve benlikler ötesi safhayı şöyle seslendirir:

“Ben, sen oldum, sen de ben oldun. Ben, ten oldum; sen can oldun. Artık bundan sonra kimse, Ben ayırırım, sen ayırısın” diyemeyiz.”⁹⁷

III. Okyanusların Kavuşması: Sevgi Ve Muhabbetin Nirengi Noktası

Şems ile Mevlânâ’nın buluşması, yakınlaşması ve nihâî aşamada bir olması, hem maddî ve hem de gönül cihanında ender gerçekleşmiş hadiselerdendir. Bunu aşırı şekilde büyütmemizin ve yüceltmemizin sebebi, evrensel vuslatın sonuçları itibarıyla. Aslında sonuç, birleşmenin, dostluğun ve muhabbetin zirvesidir, kısaca “ikiz ruhlar”ın iki ayrı bedende ama tek bir ruhta kavuşmasıydı. Öncelikle “uyarıcı ruh”un, yani Şems’in dünyasındaki dost ve dostluğun karşılığını arayalım.

Dostluğun Ötesindeki Dostluk

Âriflerin ârifi Şems için ârifle bulunmak övünülecek ve haz duyulacak bir haldir. Çünkü ârifle beraber olmak, *benlik davasından uzaklaşmaktır.*⁹⁸ Ancak ârif olmak güçtür; zira gerçek âriflik, dostu her dem hatırlamak ve *onun dostluğuna doymamaktır*, “*gönlin fikirle, tenin hizmetle ve gözün yakîn olmakla meşgul bulunmasıdır.*”⁹⁹

Hoşluk ve saadeti, Şems dostlar topluluğu içinde arar. Ona göre “*onlar birbirlerinin yanına sokulurlar. Birbirlerine nazlanır ve yüz gösterirler. Ayrılan ise; tek başına ayrı olarak kala kaldı.*”¹⁰⁰

Şems’in gözünde benlik ve ihtiras, cem ve cemaatin manasını ve nurunu yok eder, bereketini kaçıtır.¹⁰¹

Asıl bereketli olan anlar, dost ile beraberlik anlarıdır.¹⁰²

⁹⁵ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 234.

⁹⁶ İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, II. baskı, İstanbul 2000, s. 12.

⁹⁷ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 59-60.

⁹⁸ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, s. 186.

⁹⁹ Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 64.

¹⁰⁰ Etik, *age*, s. 69.

¹⁰¹ Etik, *age*, s. 69.

¹⁰² Bkz. Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, s. 115.

O halde Tebrizli Şems'in lügatinde "hakikî dost" kimdir? Bu açık sorunun cevaplarını farklı tonlarda, ama yalın bir şekilde vermektedir:

*"Hakikî dost Tanrı gibi mahrem olmalıdır. Dostun çirkinliklerine, boşa gitmeyen hallerine tabammül etmeli, hatasından incinmemelidir. Dosttan yüz çevirmemelidir, dostta itiraz etmemelidir. Nitekim rahmeti bol olan Tanrı kullarının ayıplarından, günahlarından, noksanlarından dolayı onlardan yüz çevirmez. Tam bir inayet ve şefkatle, onlara rızkını verir. İşte garazsız, varızsız dostluk budur."*¹⁰³

*"Bir kağıt düşün ki bir yüzü sana, öteki yüzü de sevgiliye dönüktür. Yabut her yüzü bir başkasına çevrilmiştir. Kağıdın sana dönük olan yüzünü okuyabilirsin, ama asıl dostta ve sevgili tarafına dönük olan yönünü okumak gerek."*¹⁰⁴

*"Akıllı ve insanoglu olan odur ki, hep kendi mektubunu okumasın; arada dostun mektubunu da okusun."*¹⁰⁵

*"Eğer iki dost, birbirinin yanında yabut karşı karşıya oturmuş konuşuyorlarsa o muhabbetin tadı ile, onları uzaktan seyretmenin tadı bir olur mu? Ama o uzaklık, eğer sende gönül sefası var da engel olmuyorsa, onun zevkine göre yakınlık zevki nerede kalır? Bir kimse ki, uzaktan buhurda olursa, yakında nasıl olur?"*¹⁰⁶

*"Bu şartta bağlı "Eğer"den bahsetmek dostta çok zor gelir. Eğer, meğer, keşke, zannedersem gibi sözler hep böyledir."*¹⁰⁷

Şems ve Sokrat Benzeşmesi

Şu ana kadar ifade ettiklerimizden çıkarılacağı gibi Şems, Mevlânâ üzerinde küçümsenmeyecek kadar önemli ve can alıcı bir etki meydana getirdi. Fikir adamları ve araştırmacıları Şems ile Sokrat arasında sık sık paralellikler kurarlar. Tabii ki, bunun ikinci ayağı Mevlânâ ile Eflatun arasında bir mukayeseye girişmektir.

Celâleddin'in yeni şahsiyetini kazanması için geçirdiği kemâlâta doğru değişim ve dönüşüm Sokrat'ın Eflatun üzerinde yaptığı etkiye benzer özellikler taşımaktadır.

Gerçekten Şems-i Tebrizî, Sokrat gibi hiçbir eser yazmamış şifâî yöntem kullanan bir gönül filozofuydu. Onun gibi çevrenin saldırıları ve tacizlerine maruz kalmış, anlaşılamayan ve anlatılamayan fikirler ve sözler nedeniyle büyük ihtimalle öldürülmüştü. Mevlânâ da Eflatun gibi sanatkâr ruhlu bir feylesoftu. Aralarındaki fark, Eflatun'da cedel usûl hitabî usûle galip olduğu halde, Mevlânâ'da hitabî ve sanatkârane ifade diyalektiğe baskındır.¹⁰⁸

Birazdan görüleceği gibi, bu benzetmeler haksız, sahte ve karşılıksız sayılmazlar. Yine her ikisi de ilim ve fikir erbabı üzerinde iz bırakmışlar, yaydıkları düşüncelerin sanatkârane bir şekil alması için uğraş vermişlerdir. Bununla birlikte dünyevî bilginin aşırı yüceltilmesini gereksiz görmüşler, nefis terbiyesini ve vicdan safiyetinin gerekliliğini, aşkın kutsiyetini öne çıkarmışlardı.¹⁰⁹

Şems'in Mevlânâ üzerindeki etkisi Sokrat'ın Eflatun üzerindeki tesirinin yanı sıra başka benzetmelere konu olabilmektedir. Mesela, M. Barres:

¹⁰³ Önder, *Mevlânâ*, s. 45.

¹⁰⁴ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, s. 185.

¹⁰⁵ Şems-i Tebrizî, *age.*, s. 231.

¹⁰⁶ Şems-i Tebrizî, *age.*, s. 348.

¹⁰⁷ Şems-i Tebrizî, *age.*, s. 191.

¹⁰⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekürü Tarihi*, II. baskı, İstanbul 2004, s. 263; ayrıca bkz. Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 35.

¹⁰⁹ Asaf Halet Efendi, *age.*, s. 35.

“*Cibanın en cazip hâdiselerinden biri de Sokrat’la Eflatun’da olduğu kadar, Şems’le Mevlânâ’da da birbirinden ayrılmayacak derecede tebalükle birbirine karışmak isteyişleri bu ruh birliğinden doğmuş bir şeydir. Üstadla talebesinin birbirlerinin yerine geçmeleri Terrat’la Ilyas ve Elyesa’da da görülüyor*” dedikten sonra başka bir yerde de şöyle demektedir:

“*Şems’le Mevlânâ’nın dostluğunun çok makul ve tabii bulmakla beraber, talibin bir lutfu olmak üzere, esrarlı ve cazip bir tarafı olan Goethe ve Schiller’in arkadaşlığı ile ölçmek isterim.*”¹¹⁰

Şems’i Sokrat’a benzetenlerin haklı¹¹¹ olmalarının diğer bir gerekçesi de onun da Sokrat gibi kendi tarafından yazılmış bir eseri olmamasıdır. Ancak sözleri kaleme alınmış ve önemli bir eser günümüze kadar ulaşmıştır. O da Sokrat’ın Eflatun’u hazırladığı gibi Mevlânâ’yı hazırlamıştır ve en önemli unutulmaz ve taze eser Mevlânâ olmuş, yahut da Sokrat’ı nasıl Eflatun ortaya çıkarmışsa Şems de Mevlânâ’yı dünyaya tanıtmıştır. Aksi takdirde belki de Şems hem de Sokrat insanlar tarafından bilinmeyecek ve tanınmayacaktı.¹¹²

Eflatun’un *Devlet* adlı eserinin mütercimleri de kitabın önsözünde şu ifadeleri kullanmaktadırlar: “*Şems de Sokrat gibi dünyaya kitap yerine kendini anlamış, sevmiş bir insan bırakıp gidiyor. Eflatun gibi Mevlânâ da bütün düşüncesini ve sanatını bir dostun, emrine, hizmetine koyuyor. Dar kafaların öldürdüğü Sokrat’ın da Şems’in de ölümleri, yepyeni bir düşünüş ve duyuş akımının başlangıcı oluyor.*”¹¹³

Mevlânâ’nın oğlu ve aynı zamanda Mevleviliğin önemli temsilcilerinden Sultan Veled kendi *Mesnevî*’sinde Şems’in menkıbeleri ile ilgili şunları söyler: “*Tanrı’nın aşıkalarının üç derecesi vardır ve sevgilelerin de üç derecesi vardı: Mansur-u Hallac âşıklık makamında birinci derecede idi. Bu mertebelerin ortası, büyüktür, sonuncusu ise, daha büyüktür. Bu üç derecenin durumu âlemde gözüktü; fakat mâsukların o üç derecesi gizlidir. Olgun ve eren âşıklar ile derecenin yalnız adını işittiler ve onu görmek isteğinde bulundular. Orta derecenin adı ve şöhreti kimseye ulaşmadı, sonuncu dereceden zaten hiç haberleri olmadı. Mevlânâ Şemseddin-i Tebrizî son derecedeki sevgililerin, başbuğ ve şabı idi. Mevlânâ bundan dolayı: “Kuşluk vaktinin kuşları, onun ışığına dayanamaz; nerede kaldı ki gece kuşları onu görmeyi arzu etsin.*”¹¹⁴

Şems’in Gönül Gözünden Mevlânâ

Şems, Mevlânâ’ya diyor ki: “Ben, seni seviyorum; başkalarını da senin hatırın için seviyorum”¹¹⁵ Buna mukabil Mevlânâ da sevgi, muhabbet ve dostluk kokan şu sözleri haykırır:

“*Bunu, Şemseddin-i Tebrizî’den başkaları için mi söylüyorsun? Eğer beni onun için seviyorsan çok iyi olur, benim de hoşuma gider. Onu benim için seviyorsan, niçin, “sevilenlerin yanında sevilmeyenler de hoş gider” diyorsun? Bu böyledir. Sevgili razı olduktan sonra başkalarını da onunla birlikte severler.*”¹¹⁶

¹¹⁰ Asaf Halet Efendi, *age*, s. 35 (naklen; M. Barres, *Une Enquete aux Pays Levant*, II, s. 130, 227); krş. Mehmet Bayraktar, *Tasavvuf ve Modern Bilim*, İstanbul 1989, s. 72.

¹¹¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, s. 96 (naklen; Nicholson, *Selected poems from the divanı Shamsi Tabrizî*, 1898, P. XX).

¹¹² Gölpinarlı, *age*, s. 96.

¹¹³ Sahattin Eyyupoğlu – M. Ali Cımcöz, “Önsöz”, *Eflatun* içinde, VIII. baskı, İstanbul 1995, s. 5.

¹¹⁴ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, 122.

¹¹⁵ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, 130.

¹¹⁶ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 130.

Şems, gerçek ve can dostun verdiklerinin maddî dünyada karşılığı az da olsa, gönül dünyasında değer ve kıymet bakımından paha biçilemez olduğu konusunda tereddütsüzdür:

“O Tanrı kulları mal bakımından bir hizmette bulunursa bir muhabbet uyanır. Onların işleri o muhabbetle gelişir. Fakat gerçek dostun vereceği bir pul, yabancının vereceği yüz bin dinardan değerlidir. Bu dost yardımı her kım kabul ederse, ona bağlanmış olur. Çünkü o kapalı kabıyı dost vergisi açar. Şeybin bu güzel suret ve güzel sözleriyle fiil ve hareketlerine asla rıza göstermeyin! Çünkü onların arkasından bir şey gizlidir. Onu isteyin. Onun iki sözü vardır. Ama iki yüzlülükle söylenmiş olan sözü bütün velilerin canları, ruhları özlemekte ve bunu istemektedir. Mevlânâ Şemseddin-i Tebrizî’yi bulmak ve onunla sohbet etmek arzusunadadır. Halbuki, o doğru ve nifaksız sözü Peygamberlerin ruhları bile arzulamaktadır.”¹¹⁷

Şems, yüzüne karşı söylenen “veli, ermiş” sözlerine hiç itibar etmez. Ancak gerçek veliyi de işaret etmeden yapamaz. Gerçek Veli’nin dostu olmak ona yeter. O bununla övünür:

“Bana veli diyorlar. Dedim ki haydi öyle olsun, bana bundan ne kwanç olabilir? Belki ben bununla öğünürsem çok çirkin düşer, ancak Mevlânâ, Kur’ân ve hadiste yazılı vasıflardan anlaşılacağına göre veli’dir. Ben de velinin velisi, dostun dostuyum; bu bakımdan daba sağlam.”¹¹⁸

Hakiki veli ve hakiki dost olarak nitelendirdiği Mevlânâ için methiyelere devam ederken, kendisini onun karşısında küçük görerek hiçliğe indirmektedir:

“Mevlânâ’nın yüzü güzeldir. Bizim de hem güzel hem de çirkin tarafımız var. Mevlânâ bizim güzel tarafımızı görmüş, çirkin tarafımızı görmemişti. Bu sefer iki yüzlülük etmiyorum, çirkinliğimi gösteriyorum ki, beni olduğum gibi görsün. Hem güzellik yönümü, hem çirkinlik yönümü anlatın.”¹¹⁹

Mevlânâ’nın kendisinin sadece güzel tarafını bildiğini ve çirkin yönünü görmediğinin sıkıntısı içindeki Şems, kozmolojik örneklere girişir. Ancak ismi “güneş”le aynı anlama geldiği ve Mevlânâ’nın bu yönünü şiirlerinde konu yapmasına rağmen, kendisini o büyük alemde (makrokozm) bir yere yerleştiremez. Onun büyük evreninde sadece Güneş ve Ay vardır:

“Bu Mevlânâ Ay’dır; benim varlığımın Güneşine gözler erişemez. Ancak Ay’a erişebilir. Işığının ve aydınlığının son derece parlaklığından dolayı gözler güneşe bakamaz. O ay güneşe erişemez, ama Güneş Ay’a erişebilir. Nasıl ki yüce Tanrı Kur’ân’da, “Onu gözler kavrayamaz, ama o gözleri kavrar, (En’am, 103) buyuruyor.”¹²⁰

Mevlânâ’nın, Hak ehlinden olduğunu ve onun dergahına güzel sözden bir başka bir şeyin layık olmadığını düşünen Şems¹²¹, Mevlânâ’yı sırların sırrının yolunun bir bedeli olduğunu, bir takım sıkıntılara ve fedakarlıklara katlanması hususunda ikaz eder. Ancak çile ve ızdırapların sonucunda alacağı mükafatları da ifşa eder:

“Halvette sana onlardan uzaklaşmak mı düşer yoksa onlara senden ayrılmak mı yararır? Siz bizdensiniz biz de sizdeniz. Halbuki onlar bizden, biz de onlardan değiliz, Allah için! Onların saç sakalı var, benim henüz sakalım yok. İşte burada Mevlânâ ile son görüşmemiz böyle oldu. Mevlânâ bizden çekiniyordu. Yalnız kaldığımız zaman ona iki üç gün kadar üst üste halvette buluşmak gerekli olduğunu söyledim. Bana kesin olarak söz verirken, bunun nasıl olacağını anlatayım, dedim.”

¹¹⁷ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 69-70.

¹¹⁸ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 32; krş. Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri II (Menâkıbu'l-Ârifin)*, s. 213.

¹¹⁹ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 40.

¹²⁰ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 81.

¹²¹ Şems-i Tebrizî, *age*, s. 95.

Güneş bütün âlemi aydınlatır. Benim ağzımdan çıkan sözler ise pek parlak görünmekle beraber, siyah perdeler altındadır. Bu güneş, onların arkasında kalmıştır. Yüzleri göklere dönüktür. Halbuki yerlerin de, göklerin de ışığı ondandır.

*Güneşin yüzü Mevlânâ'ya dönüktür. Çünkü Mevlânâ'nın da yüzü güneşe karşıdır.*¹²²

Yüzü, gözlerin zâtını müşabede edemediği, Güneş'e dönük olan Mevlânâ'yla ilgili sözleriyle, Şems, okuyucuyu şaşırtır. Zira o, bir bakarsınız Rumi'yi bir anda en güzel, en üstün meziyet ve yetenekleriyle anar, hemen arkasından onunla ilgili kendisinin bile çekindiği mahrem mevzuları dünyaya ilan eder:

*“Mevlânâ'ya gelince; onun, bu saatte dünyanın hiç bir yerinde eşi ve benzeri yoktur. Bütün fenlerde, temel bilgilerde, din bilgisinde, gramer, sentaks, mantık ilimlerinde en büyük uzmanlarla kuvvetle konuşur, tartışır. Onlardan daha üstün, onlardan daha yetkili, onlardan daha güzeldir. Gerekirse, gönlü isterse üzüntüsü engel olmazsa, konunun tatsızlığı buna sebep olmazsa, hepsinden daha yetkili konuşur. Ben akıl yönünden bilinmesi gerekli bu bahislerde yüz yıl çalışsam ondaki ilim ve hünerin onda birini elde edemem. O kendisini bilmez sanır ve öyle zanneder. Benim önümde, beni dinlerken; nasıl anlatayım ayıptır söylemesi, babasının ölüne oturmuş iki yaşında bir çocuk, yahut Müslümanlığa dair hiçbir şey işitmemiş dönme bir Müslüman gibi öylesine utangaç bir hal alır.*¹²³

Ama yine de Şems, çoğu zaman yaptığı gibi, kadim ve belki de tek dost Mevlânâ'ya ve kabiliyetlerini methetmekle bitiremez:

*“Ben de bir tamah varsa sadece Mevlânâ yeter bana. Unutmayın ki, siz hep kendi mektubunuzu okudunuz be dostun mektubundan da bir şeyler okuyun. Sizde bu daha faydalı olur. Bütün bu sıkıntılarınız, sizin hep kendi mektubunuzu okuyup da, sergilinin namesini okumamanızdan ileri geliyor. O hayal, ilimden, marifetten doğuyor. O hayalden sonra da başka bir ilim ve marifet vardır. O ilim ve marifetin de başkaca uzun hayalleri vardır.”*¹²⁴

Giriş bölümünde bahsettiğimiz veçhile, Mevlânâ, *Makâlât*'ta bulunan bir çok hikayeyi *Mesnevî*'de zikretmiştir. Ayrıca yine daha önce söylediğimiz gibi Mevlânâ bir çok şiir ve gazelini Şems söylemiş gibi onun ismini zikrederek bitirir.¹²⁵ Ancak, Şems'in psikolojik özelliklerinden ve zaaflarından haberdar olan dergah çevresi, bu durumu tersine çevirerek onu bir takım sözlerle de üzmetken ve kızdırmaktan çekinmez:

*“Şimdi Mevlânâ'nın “incindim” dediği meseleden söz açayım. “Mevlânâ'nın sözlerinden Şems çok faydalanyor” demişler. Evet bana şu yönden faydası var ki, bu surette bize yardımcı olur, bana bazı işaretlerde bulunur. Ama o işaretler size değil, yalnız banadır. Onun hitabı da size değildir. Görüyorsunuz ya, beni bir garip olarak nasıl buldu; nasıl rahata, huzura kavuşturdu! Şu halde Mevlânâ kimin Mevlânâsıdır? O bir kimseye bir isim koyarsa (kimi tutarsa) asla ondan vazgeçmez. Gece görmüş olduğu her riya, sabah namazından önce gerçekleştirir; ikinci namaz vakitine kadar tesiri devam ederdi. Bunun adet halini almaması için yüreğinden gelen bir gayretle uğraştım. Bu nasıl şeydir? Bu başka bir namaz mı sayılır?”*¹²⁶

Şems ilahî âlemi ve Cenab-ı Bari'yi, *Saray* ve *Sultan*'la temsili olarak sembolize eder. Hz. Muhammed'i (s.) de bu *Saray*'ın daimi kulları içerisinde sayar. Şems bununla da

¹²² Şems-i Tebrizi, *age*, s. 173-174.

¹²³ Şems-i Tebrizi, *age*, s. 192.

¹²⁴ Şems-i Tebrizi, *age*, s. 194.

¹²⁵ Bu hususu, bizzat Şems'in ağzından söyleyen ifadeler de bulunmaktadır: “Ulu Tanrı'nın yüce zâtına ant içerim ki Mevlânâ eğer benim sözümü başkalarına aktarmak isterse benden daha iyi aktarır. Bunu daha güzel nükteler ve manalar süsler. Ama Mevlânâ yine de benim sözümü nakletmiş olmaz.” Bkz. Şems-i Tebrizi, *age*, s. 308.

¹²⁶ Şems-i Tebrizi, *age*, s. 229-230.

yetinmeyerek, zimnen kendisi ile Mevlânâ'yı da bu has kulları arasına dahil eder. Yalnız burada bir sıkıntısı ve ızdırabını da açığa vurarak, Mevlânâ ile sohbet ve halvetlerinin bazen namazlarını aksatmalarına neden olduğunu ve sonradan kaza ettiklerini anlatır. Yine de bir okuyucu olarak Şems ile Mevlânâ'nın namazlarını istemeyerek de olsa, geciktirmesini veya aksatmasını izah etmekte zorlanıyoruz:

"Kapı dışından gelenlerin sultan sarayına mutlaka kapıdan girmeleri gereklidir. Ama padişahın bazı has kulları da vardır ki, onlar zaten hep içerdedirler. Bu çetin bir konudur. Burada büyük tehlike vardır. Hz. Muhammed (s.) zaten has kullardandır. Kulluk vazifesini tamamıyla yerine getiriyordu. Yine cevap olarak deriz ki: Hz. Peygamber, kullukta tam kuvvet ve kudret kazandığı zatında bile ondan kulluk manası asla eksilmez ve daima daha güçlü olurdu. Kulluğun yükseğe zevkini tadardı. O kapıda olduğu vakit kendini içerde görür, içerde iken de kendini yine içerde bulurdu. Ama başkalarında bu cibet zayıf idi; o mana, onlarda eksik kalyordu. Ben ve Mevlânâ, her ne kadar iş zamanında kasıtlı olmayarak ibadet vakitini geciktirmekteyiz. Buna razı değiliz. Bunları gizlice kaza ediyoruz. Hele Cuma günleri Namaza gitmesem gönülm daralır. Niçin onun manasını bu mana ile birleştiremedim diye üzülürüm. Burada gerçekten bir üzüntü olmasa bile yine üzülüyorum."¹²⁷

Cuma namazlarını bile kaçırarak kadar Mevlânâ'yla derin sohbetlere dalan Şems, onu Hz. Muhammed'le (s.) özdeşleştirir. Mevlânâ'yla vuslatının mutluluğunu kelimelerle anlatmakta zorlanır:

"Ant olsun ki, senin yüzünü görmek bizim için mutluluktur. Hz. Muhammed'i (s.) görmek dileyen kolayca görsün Mevlânâ'yı görsün. Rüzgârla dalgalanan çimenler gibi kendini zorlamadan onun önünde eğilsin. Bunun aksine davranmak isteyen de dilediği gibi yaşar. Mevlânâ'yı bulan ne mutludur! Ben kimim? Ben bir kere buldum, ben de mutluym. Eğer inancında kuşku varsa, o, en kestirme yoldan kuşkularını giderir. Biz şüphemizden dolayı bunu istiyoruz ki, bir zaman ondan hoşlanasın; bir zaman da sana soğukluk gelsin. Bu bir iş hesabı değildir, dostluk hesabı da değildir. Bu yol o tarafa giden kestirme yoldur. Mevlânâ'ya karşı günün hayırla geçsin, geçen saadetleri demenin manası nedir?"¹²⁸

Hz. Peygamber'le özdeşleştiği kadar olmasa da Şems'teki Mevlânâ aşkı, öyle bir dereceye varır ki, onu "ehl-i beyt"inden daha yakın görür:

"Ben Murad yani istenilen kişi. Mevlânâ ise Murad'ın Murad'ı olmuştur. Bana, ne babam, ne anam, onun gösterdiği ilgiyi göstermiştir. O benim sözlerimi en boş bir şekilde söyler. O, benim kendisine yapmadığım iyilikleri bana yapmıştır. Mevlânâ askıdaki işlerden konuşur, yağmurdan çamurdan söz açar. Ben namazı bitirdiğim zaman defterini yere vurur kimse okumasın diye bir şey yazmaz."¹²⁹

Nihayetinde Şems, dostluk ve muhabbetin nirengi noktasına ulaşmanın dayanılmaz hazzından dem vurur. Zevk de acı da hüznün de ortaktır. Sıkıntı ve cefa da müşterektir:

"Eğer iki dostu, birbirinin yanında yabut karşı karşıya oturmuş konuşuyorlarsa o muhabbetin tadı ile, onları uzaktan seyretmenin tadı bir olur mu? Ama o uzaklık, eğer sende gönül sefası var da arada engel olmuyorsa, onun zevkine göre yakınlık zevki nerede kalır? Bir kimse ki, uzaktan buçurda olursa, yakından nasıl olur? Falan yere gidelim derler ona. 'Hele bir sor' der, 'Şemseddin orada mıdır? Eğer yoksa şimdilik işim var...' ¹³⁰; 'Beni inciten her şey gerçekten Mevlânâ'nın da gönülünü kırar.'¹³¹

¹²⁷ Şems-i Tebrizi, *age.*, s. 238.

¹²⁸ Şems-i Tebrizi, *age.*, s. 249-250; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifin)*, s. 495; Can, *Mevlânâ ve Eflâk*, 66-67.

¹²⁹ Şems-i Tebrizi, *age.*, s. 295

¹³⁰ Şems-i Tebrizi, *age.*, s. 348.

¹³¹ Şems-i Tebrizi, *age.*, s. 359.

Dostluğun bu kadar içten ve candan olanını çekemeyen ve kıskananlar elbette olacaktır. Müridler ve Konya halkı darılmaya, başa kakmaya ve kıskanmaya başladılar. Kendi işiyle ilgilenen Mevlânâ, öğütlerden sevgi bağıni kuvvetlendiriyordu. Şems’e olan bağlılığını ve muhabbetini hiç kimse veya topluluk için feda edecek de değildir:

“O kadar ki Celâleddin Karatay ‘kendi medresesini tamamlamış, büyük bir toplantı olmuştu. O Ulu bilginler arasında sedir neresidir diye bir konu görüşülüyordu. O günlerde Şems Konya’ya yeni gelmişti. Abalinin arasında alt başta oturmuştu. İttifakla Mevlânâ’dan sordular ki, sedir nereye derler? Buyurdu ki, Âlimlerin sediri sofanın ortasıdır. Âriflerin sediri evin köşesidir; Sofilerin sediri, sofanın kenarındadır. Âşkların mezhebinde sedir, dostun yamıdır. Derhal ayağa kalktı, Şems’in yanına oturdu. Derler ki hemen o gündü ki Şemseddin, halkla Konya uluları arasında meşhur oldu.’ Dostların darılması, Mevlânâ’nın aşk ateşini yelpazeliyor, onun kendini kaybedercesine coşkunu onların kakınca bulunmalarını, kıskançlarını artırıyor, Şems’e olan düşmanlık, kin sınırları aşmış, halkı ayaklandırmıştı.”¹³²

Mevlânâ Şems’i canından bile çok sever, onun odasına çakılan bir çiviye bile rıza göstermez. Şems’in odasına çakılan çivi, adeta onun bedenine saplanır:

“Bir gün birisi Mevlânâ’ya ben seni seviyorum, diğerlerini de senin için seviyorum demiş. Mevlânâ ona: ‘Eğer bu diğerlerinden maksadın Şems ise bu iyi. Ama eğer beni onun için seversen bu daha iyi, sevgiliden başkası sevgiliye uyuluş için sevilir’ cevabını vermiştir. Mevlânâ’nın Şems’i nasıl bir sevgi ile sevdiğini şu hikayeden dünürebiliriz. Birisi bir gün Mevlânâ’nın medresesinde Şems’in hücrelerinde bir çivi çakıyormuş, Mevlânâ ‘bizim bu medrese velilerin duracağıdır. Bu hücre ise, Şems’in hücrelidir, buraya çivi çakmaktan korkmuyorlar mı? Bana sanki bu çiviye ciğerime saplıyorlarmış gibi geliyor’ demiştir.”¹³³

Şems Mevlânâ’yla sanki iş bölümü yapar. Hem kendisinin hem de Sevgili Dost’unun ince ve değerli işle ilgili görevlerini ayırır:

“Bu gün mânâ denizinin dalgıç (o mânâ denizinden inci çıkaran) Mevlânâ’dır. Ben ise tacirim. Yani o incileri alıyorum, onların kıymetini ancak ben bilirim demek istiyor.”¹³⁴

Aynı mesleğin farklı alanlarında vazife yapan Şems-i Tebrizî, Mevlânâ’yı her gördüğünde, yenilendiğini ve yeniden doğduğunu anlatmaktan büyük bir zevk ve haz duyar:

“Onun halinden, davranışlarından bana –dün görmediğim ve farkına varmadığım- her gün yepyeni bir şey malum olmalıdır. Sizler Mevlânâ’yı şu gördüğünüzden daha iyi anlamaya ve görmeye çalışın ki, sonunda şaşkına dönmeyesiniz ve onun ancak güzel yüzü ve güzel sözleriyle takılıp kalmayasınız. Onda bunun üstünde ve ötesinde daha iyi bir şeyler arayınız.”¹³⁵

Mevlânâ’yı övmekten bıkmayan Şems, alçak gönüllüğünü ve mütavaziliğini terk eder. O artık sırlar içinde bir sırdır. Vardığı nokta, adeta Hz. Muhammed’in (s.) miraçtaki beşeriyetle ötelenin ötesi alemin sınırı olan “Sıdretü’l-Münteba”dır. Artık, ona hiçbir veli, ermiş ulaşamaz:

“Şems Mevlânâ’ya: ‘Sen eğer bâtına bağlı isen, ben bâtının bâtınıyorum, iyi dinle! Sırların sırrı, nurların nuruyum... Evliya benim sırrıma eremezler...aşk bile benim yolunda bir perde ve engeldir. Yaşayan aşk benim katımda ölüdür.’”¹³⁶

132 Eflâkî, *Âriflerin Menkebeleri I (Menâkıbu’l-Ârifin)*, s. 295-296; krş. Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 90-91.

133 Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 55.

134 Etik, *age*, s. 54.

135 Etik, *age*, s. 63.

136 Etik, *age*, s. 73-74.

Doğruluk, dürüstlük ve mertlik numunesi olan Şems bile, bu vasıflarını muhafaza hususunda saldırlardan çekindiğinin belirtilerini gösterir:

*“İçimden bir çok büyüklere severim. Onlara karşı muhabbetim vardır, ama açığa vurmam... Bir muhabbet vardır ki asla soğuması, fakat bu dostluğun değerini kimse bilmez ve takdir etmez. Halbuki benim Mevlânâ'ya açıkladığım sevgi arttı ve eksilmedi, doğrusunu söyleyemiyorum. Ben doğruluğa başladuktan sonra beni dışarı attılar. Eğer tam doğruluk gösterecek olsaydım beni bir hamlede bütün şehirlerden sürer, kapı dışarı ederlerdi”.*¹³⁷

Mevlânâ'yı haznesi dolu ve yanmaya hazırlanmış bir lamba gibi düşünenler, Şems'in konumu da bir kibritin yaptığı işle karşılaştırırlar. Asıl yanan ve yandıkça nurlanan Mevlânâ idi. Onu uyandırmak ve etrafını aydınlatır hale dönüştürmek için bir kibrit gerekmekteydi ki, bunu da Şems başarmıştı. Başka bir ifadeyle: *“Tebrizli Şems, Mevlânâ'yı ateşlemiş, fakat öyle bir infilâk karşısında kalmıştı ki onun alevleri içinde kendisi de yanmıştı”.*¹³⁸

Onun için Şems'e göre *“Dostluk, Mevlânâ'yı gördükten sonra nefisini öldürmektir. Tâ ki onu bir daha bulamadık öldü desinler.”*¹³⁹

Mevlânâ'yı daha iyi anlamak için Şems-i Tebrizî'nin onun yanındaki mevkisini tespit etmemiz gerekir.¹⁴⁰ Mevlânâ, her ne kadar kelimelerin onu yeterince anlatamayacağına farkındaysa da, kendisini Şems'in imajıyla özdeşleştirmeye çalıştığı beyitler Şems'in kimlik ve şahsiyeti de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.¹⁴¹

Her ne kadar Şems, evrensel insanı ve belki de Allah imajını simgeliyorsa da, Mevlânâ kendisini ödünç alınmış bir imajla kısıtlamıyordu. Mevlânâ ona dayandı, onunla bir oldu, birlik evrenine daldı ve sonunda evrensel benliği elde etti. Onun benlik özelliklerini içselleştirip onunla bir oldu ve huzura kavuştu.¹⁴²

İç dünyadaki birliğin ateşi, zahirî dünyaya yansıdı. Bitmek bilmeyen, sonsuz, sınırsız ve kesintisiz sohbetler, Mevlânâ ve çevresinin dış görüntülerini değiştirdi. Artık *“semâ usulünde, fereci giymede ve sarık sarmada ona ıydular.”*¹⁴³

¹³⁷ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, s. 84.

¹³⁸ Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 33-34.

¹³⁹ Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar)* I, s. 155-156.

¹⁴⁰ Mevlânâ'nın Şems'e olan muhabbeti için güzel bir örnek olay da şudur: *“Malatyalı Şemseddin diyor ki: Bir gün Hüsameddin Çelebi'nin bağında toplanmış sohbet ediyorduk. Hazret-i Mevlânâ iki ayağını bağdaki arkan suyuna sokmuş, ilâhî maârif takrir buyuruyorlardı.*

Söz arasında, Şems-i Tebrizî'nin vasıflarından da bahsederken son derece övdüler. Mecliste bulunanlardan kutupların makbulü Bedreddin, o sırada bir âb çekerek: “Yazık ne yazık” dedi.

Mevlânâ: Niçin neden yazık? Kime yazık? Yazığı icabettiren nedir? Yazığın aramızda ne işi var? buyurdular.

Bu cenaptan Bedreddin utandı ve başını öüne eğerek: -Teessürüm, Şems-i Tebrizî'yi bulup görüştüğümünden ötürüdür! dedi.

Hazret-i Mevlânâ, bir an için sustu ve hiçbir şey söylemedi, sonra buyurdu ki: Eğer Mevlânâ Şemseddin'in hizmetine karışmadıysa, babamın mukaddes canına yemin ederim, öyle bir kimseye kavuştun ki, onun her bir kılında aslı salkım olmuş ve onun sırrının sırrını anlamakta hayran kalmış binlerce Şemseddin vardır.

Bu sözden mecliste oturanlar serindiler ve kalkıp sema etmeye başladılar. O sırada Hazret-i Mevlânâ şu beyitleri ihtiva eden gazeli söylemeye başladı:

Dudağım gülüm, gülistanım adını söyler söylemez, o gül yanaklı bana geldi, ağzımı vurdu, dedi ki: Sultan benim, gülistanın canı da benim. Benim gibi bir padişahın huzurunu bulmuşken, artık filânı anmak yararır mı? Mevlânâ: Şems-i Tebriz bahahedir, güzelliğini ve lütfunu söyledikimiz kimse, biziz biz. Evet, Mevlânâ Şems-i Tebrizî'yi de överdi ama çokluk onu bahane ederek kendi hakikatini şiirlerinde terennüm etmiştir.”
Bkz. Beytut, *Mesnevi Gözleriyle Mevlânâ (Şiirleri, Aşk ve Felsefesi)*, s. 118-120.

¹⁴¹ Emiroğlu, *Sîfî ve Dil (Mevlânâ Örneği)*, s. 17.

¹⁴² Emiroğlu, *age*, s. 17.

¹⁴³ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 35.

Değişim ve tekâmül devam eder.

“Eskiden beri hiçbir kimseye ricada, niyazda bulunmayan Mevlânâ, Şems’i gördüğü gün, ona niyaz ederek onunla birlikte halvete oturdu. Öylecesine ki gönlini dostunun bayalinden başkasına; evinin kapısını da tanıdıklarına tanımadıklarına kapadı. Mibrap ile Minberi istigına ateşine vurdu. Öğretim kürsüsünü, vaaz minberini terk etti, aşk üstadının buğurunda diz çöktü. Bütün üstatlığına rağmen yeni öğrenci oldu.”¹⁴⁴

Şems’le Mevlânâ’yı karşılaştırdığımızda benzerliklerin ortaya çıkışını engelleyemeyiz. Şöyle ki; Şems’e göre hakikate varmak, ancak sünnete tabi olmak, gösterişten uzak, hal ehli olarak, söz ve eylem birliği içinde, ilâhî aşkla gerçekleşir. Şems de Mevlânâ gibi Hz. Peygamber (s.) âşığıdır. Mevlânâ, “Ben Muhammed-i Muhtarın yolunun toprağını” dediği gibi Şems de, “Mustafa’nın (s.) en küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen bir hadisini Kuşeyrî Risalesi ve onun gibi en önemli kitaplara değışmem, Peygamber’in hadisleri karşısında, onların hepsi de tatsız ve zevksizdir” diyor. Meşrep ve usul bakımından farklılaşmalar söz konusu olabilir. Mesela, Mevlânâ temkinlidir, belki biraz da resmidir; Şems, coşkun, heyecanlı ve kural tanımazdır. Fakat, şu da bir gerçek ki, Şems olmasaydı, Mevlânâ belki de bir medrese hocası olacak dar bir coğrafyada tanınıp bilinecekti. Belki Feridüddin-i Attar’ın *Mantuku’t-Tayr*’ı gibi Mesnevi hikayeleri ortaya çıkarmaktı; fakat, coşkun ve taşkın şüirler ve gazelleri okuyamayacaktık. *Divân-ı Kebir*’i görmemiz hayal olacaktı. Diğer taraftan eğer Mevlânâ, Şems’le görüşmeseydi, kimse de onun varlığından haberdar olmayacaktı. Onlar mana yönünden görünmeyen alemde bütünü meydana getirdiler.¹⁴⁵

Eğer insanlar Mevlânâ ile Şems gibi birbirlerinde bulunanı, birbirlerinin hakikatini görebilselerdi, eksik ve zaaflarını tabii karşılasalardı cenneti yeryüzünde yaşarlardı. Mevlânâ, “Şu dünyada gördüğümüz tenlerimiz, vücutlarımız, bizim gölgelerimizdir. Biz aslında bu gölgelerin ötesinde yaşıyoruz” diye seslenmektedir. İşte, Mevlânâ ile Şems, birbirlerinin maddî varlıklarının ötesinde bulunanı müşahade ettiler ve ona muhabbet ve aşk duydular.¹⁴⁶ Baba Kemâl-i Hucendî’nin söylediği gibi:

“Hak âşıkları, erenler gütiler, aşk şehri boş kaldı diye düşünme! Dünya Şems-i Tebrizî’yle doludur ama, Mevlânâ gibi bir er neredeki hakikati görür.”¹⁴⁷

Şems ile muhabbetinin başlangıç evresinde görüşüp kaynaştığında, Mevlânâ, zâhirin altında, her velinin, evrensel insanın ve peygamberin keşfettiği okyanusun varlığını sezdi.¹⁴⁸

Bu aşamada eski, Şems-i Tebrizî’de tükenmiş, bitmişti. Şems bu haberle doğudan gelmişti, bu haberi getirmişti. Yeni olan ise, Mevlânâ’yla başlıyordu.

Hangi “Yeni”? Elbette “Eski”ye sonsuz sevgisi, saygısı ve bağlılığı olan “Yeni”.

“İki denizğin birbirine karışmamak üzere kavuştukları yer” ayeti bu iki ruhun, bu iki dostun kavuşmasına da bir işaret kabul edildi. İki coşku bir noktada buluştu. Başta açık açık taşınacak şarap testisi, bu coşkuya işaret etti, remizdi. Mü’min rublar bu coşkuya özlem çekiyorlardı. Kibrîit çakılmış, iki kutup bir araya gelmiş oldu. Şems-i Tebrizî şiddet kutubuydu. Mevlânâ yumuşaklık kutbu. Biri hakikatin gazabı, kılıcı, öbürü merhameti,

¹⁴⁴ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 87.

¹⁴⁵ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 68.

¹⁴⁶ Bu benlik ötesi sevgiye bir örnek: “Bir gün Şemseddin Mevlânâ’dan bir mabhûbe istedi. Mevlânâ gitti baraminin, yani hanımının, elinden tutup getirdi. Şemseddin buyurdu ki: Ben Mevlânâ’nın bağlılık derecesini ve mesrebinin genişliğini imtihan ediyorum. Bu konuda dediklerinden de fazla imiş.” Bkz. Câmî, *Nefabâtü’l-Üns (Evliyâ Menkebeleri)*, s. 640-641.

¹⁴⁷ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 68-69.

¹⁴⁸ Arasteh, *Aşketa ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Kişilik Çözümlemesi*, s. 43.

rahmeti, şefkati. Ses ve öfke, kılıç ve güzellik, korku ve mustu; yaharı, yakarı, titreyiş, sevgi, güzellik... Derece derece, rubun morötesi ışınlarından yedi renge, oradan kızılötesi ışınlarına kadar bütün hallerin yaşantısı ve hallerden yerine oturma üstünlüğüne, makamlara geçiş. Renklerden renklere girişten (tehvinden) bütün renklerin birleşip kaynaştığı büyük senteze geçiş, temkine varış”¹⁴⁹

Şems-i Tebrizî Mevlânâ’ya “salt akl”ın, rasyonalizmin dar cenderesinden azad olmanın formülünü öğretti. Çünkü onun gönül ve zihin evreninde aklın sınırları bellidir, arkası, sonu cennettir. Gönülün sınırları ise, ölçülüp tespit edilemez/belirlenemez. Söz ve rakamların bittiği yer, fenafillahtır, yani Allah’a kavuşmak ve hakkın zat ve sıfatında erimektir, yanmaktır.¹⁵⁰

Şems-i Tebrizî Mevlânâ ile sohbet ve halvet anlarında mânâ aleminin gizli odalarını gösterdi. Mevlânâ, Şems’siz dönemindeki halini, “hamdım” sözleriyle özetler. Şems ile “pişme” evresine geçer.¹⁵¹

Şems’den sonra bütün vaktini şüre ve semaya ayıran Mevlânâ, Kendini Şems-i Tebrizî ile özdeşleştirerek onun ismini kendine lakap olarak seçip kullanır. Mevlânâ, taşkın bir aşk, anlatılmaz bir ilahî ilhamla yazdığı eserlerini *Divan-ı Şemsi’l-Hakâyık* ismiyle süsledi. Mevlânâ için tasavvuf belirli eylem ve kurallar çerçevesini aşan bir alandı. Önemli olan onu duymak, hissetmek ve yaşamaktır. Bu anlamda *Divan-ı Şemsi’l-Hakâyık*’ı, Mevlânâ’nın ruhunu bütün şürelere, derinliği ve saydamlığı ile ortaya koyan ilahî bir lirizm gibi görmek gerekir. Rumi’nin şürlerine sinen ve onlarda akseden Yeni Eflatuncu karakterleri zaman zaman görmek mümkündür.¹⁵²

Mevlânâ’nın Gönülünde Şems’e Duyulan Muhabbet

Mevlânâ, Şems’e olan muhabbet ve bağımlılığını onun ismiyle “güneş” arasındaki söz benzeşmesinden hareketle dillendirir:

*Güneşin vücuduna delil, yine güneştir. Sana delil lazımsa güneşten yüz çevirme.
Gerçi gölge de güneşin varlığından bir nişan verir, fakat asıl güneş her an can nuru bahşeyler.
Gölge sana gece masalı gibi iyyku getirir. Ama güneş doğuruverince ay yarılır (nuru görünmez olur.)
Zaten cihanda güneş gibi misli bulunmaz bir şey yoktur. Baki olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurup etmez.
Güneş, gerçi dışarıda tektir, fakat onun mislini tasvir etmek mümkündür.
Ama kendisinden esir var olan güneş, öyle bir güneştir ki, ona zibinde de, dışarda da benzer olamaz.
Nerde tasavvurda onun sığacağı bir yer ki misli tasvir edilebilsin!
Şemseddin’in sözü gelince dördüncü kat göğün güneşi başını çekti, gizlendi.
Onun adı anılınca ihsanlarından bir remzi anlatmak vacip oldu.
Can, şu anda eteğimi çekiyor. Yusuf’un gömleğinden tekrar bir bali söyle, anlat.
“Yıllarca süren sohbet hakiki için o güzel hallerden tekrar bir bali söyle, anlat.
Ki yer, gök gülsün, sevinsin. Akıl, rub ve göz de yüz derece daba fazla sevince, neşeye dalsın”
(diyor).
“Beni külfete sokma, çünkü ben şimdi yokluktaım. Zibnim durakladı, onu övmekten acizim.*

¹⁴⁹ Karakoç, *Mevlânâ*, s. 48.

¹⁵⁰ Kâzım Qurbanzâde, “Mevlânâ Celâleddin Rumi’nin Hayatı, Yaratıcılığı ve Felsefî Görüşleri” çev: Seyfettin Altaylı”, *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni (15-17 Aralık 2000)*, Ankara, s. 224.

¹⁵¹ Qurbanzâde, *agm*, s. 225.

¹⁵² Qurbanzâde, *agm*, s. 225.

Ayık olmayan kişinin ber söylediği söz –dilerse tekellüfe düşsün, dilerse haddinden fazla zarafet satmaya kalkışsın- yaradır söz değildir.

Eşi bulunmayan o sevgilinin vasfına dair ne söyleyeyim ki bir damarım bile ayık değil!

Bu ayrılığın, bu ciğer kanunun şerhini şimdi geç, başka bir zamana kadar bunu bırak!

(Can) dedi ki: “Beni doyur, çünkü ben açım. Çabuk ol çünkü vakit keskin bir kılıçtır.

Ey yoldaş, ey arkadaş! Sâfi, vakit oğludur (bulunduğu vaktin iktizasına göre iş görür)

“Yarın” demek yol şartlarından değildir.

Sen yoksa sâfi bir er değil misin? V ara, veresiyeden yokluk gelir.”

Ona dedim ki: “Sengilinin sırlarını gizli kapalı geçmek daha hoştur. Sen, artık hikayelere kulak ver işi onlardan anla!

Dilberlere ait sırların, başkalarına ait sözler içinde söylenmesi daha hoştur.”

O, “Bunu apaçık söyle ki dini açık olarak anmak, gizli anmaktan iyidir.

Perdeyi kaldır ve açıkça söyle ki ben, güzelle gömleklili olarak yatmam” dedi.

Dedim ki: “O apaçık soyunur, çırpıplak bir hale gelirse ne sen kalırsın, ne kucağın kalır, ne belin!

İste ama, derecesine güneş, bir parçacık yaklaştı mı, her şey yandı gitti!

Füneyi, kargaşalığı ve kan dökücülüğü araştırma, Şems-i Tebrizî’den bundan fazla bahsetme.¹⁵³

Yukarda kendisinden alıntılar yaptığımız *Mesnevî* aslında kaybolan ve hasret çekilen Şems-i Tebrizî’nin methiyesi için düşünülmüş evrensel bir eserdir.¹⁵⁴

Şems hasretidir ki Rûmî’yi yakmış ve onu şairlerin şairi yapmıştır. “Hakikat Güneşi” Şems’i boş yere ülke dışında arayan Rûmî, sonunda onunla vuslata erdiğini ve Sultan Veled’in ifadeleriyle, “Onu kendi içinde ay gibi parlarken bulduğunu” keşfetmiştir. Bu tecrübenin doğurduğu gazeller, tam özdeşleşme duygusuyla kaleme alınır; kendi ismini kullanmak yerine, içtenlikleri bakımından asla aşılammış olan dizelerde aşkını, özlemine, mutluluğunu ve umutsuzluğunu terennüm ettiği şüirlerin çoğunun sonunda mahlas olarak dostunun ismini layık olmuştur. Bu yaşadığı tecrübe, *Mesnevî*’nin iyi bilinen bir bölümünde şöyle seslendirir:¹⁵⁵

Birisi, bir dostunun kapısına gelip kapıyı çaldı. Dostu “Kapıyı çalan kim?” deyince.

“Benim” diye cevap verdi. Dostu “Güt, şimdi zamani değil. Böyle bir sofraya, ham kişinin makamı olamaz.

Ham, ayrılık ateşinden başka ne pişirebilir, nifaktan ne kurtarabilir?” dedi.

Adamcağız gitti, tam bir yıl dostunun ayrılığıyla yanıp yakıldı.

Yanıp pişerek tekrar döndü, geldi. Dostunun erinin etrafında dolaşmaya başladı.

Kapıya varıp ağzından edepten dışarı bir söz çıkmasın diye yüzlerce korku ile edepli edepli halkayı çaldı.

Sengilisi “Kim o?” deyince “Gönlini alan sengili sensin” diye cevap verdi.

Sengili “Madem ki bensin, ey ben, gel içeri gir! Ev dar, iki kişi sığmıyor dedi.¹⁵⁶

Dar eve sığmayan iki güzel gönül adamından biri diyor ki: “Zahir uleması Hz. Rasûl’ün sözlerine vakeftirlar. Şems, Hz. Rasûl’ün esrarına vakeftir. Ben ise, Hz. Rasûl’ün

¹⁵³ Mevlânâ, *Mesnevî* I, çev: Veled İzbudak, s. 10-12, beyit no: 116-142.

¹⁵⁴ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, s. 39.

¹⁵⁵ Schimmel, *İslâm’ın Mistik Boyutu*, s. 307-308.

¹⁵⁶ Mevlânâ, *Mesnevî* I, çev: Veled İzbudak, s. 245-246, beyit no: 3056-3064.

envarna mazhar olmuşum.”¹⁵⁷ “Şems’in erdiği bu makam ve dereceler, taat ve riyazattan dolayı olmayıp, ezelden Hak vergisi idi.”¹⁵⁸

Mevlânâ övücü ve iltifatkâr sözleriyle Şems’in makamını hatırlatır:

“Bir kimse, sultan-ı mabbûbin Mevlânâ Şemseddin Tebrizî hazretlerinin huzurunda ‘Ben delil-i katı ile Hak’ın mevcudiyetini ispat ederim’ dedi. Ertesi sabah, Mevlânâ Şemsedin hazretleri buyurdular ki: ‘Dünn gece melâike gelmişlerdi ve o adam hakkında: Elhamdülillah bizim Hudâ’mız sabit kaldı, ona Allah ömürler versin; âlemiyân hakkında takdir etmedi’ diye dua ettiler. Ey âdemcik, Hak sâbittir, O’nun delil nesine lazım? Eğer bir iş görmek / ister isen, O’nun huzurunda kendine bir mertebe ve makam ispat eyle! Ve yoksa O, senin delilin olmaksızın sabittir. Nitekim işaret buyrulur: ‘Mabluğattan hiçbir şey yoktur, illa Allah Teâlâ’ya hamd ile tesbih ederler.’”¹⁵⁹

Hüdavidigar Mevlânâ, Şems’i bir an için dahi olsa kaybetmeye veya gözünün önünden gitmesine katlanamaz. Kısa aralıklarla kaybettiği sevgilisini bulduğunda ise, sevgilisi artık Yüce Sevgilisi’yle baş başadır:

Her ne kadar haset eden kişi incinirse de, sen o büyük varlığın (Tebrizli Şems’in) vasıflarından bahset. Onun üstünlüğünü çekinmeden anlat. Zaten şu gök kubbesinin altında öteden beri haset etme bıyın azaalmamıştır.

Ben dün gece yarısı kalktım, baktım ki, “gönül” yok! “Ne oldu; nereye gitti?” diye onu evin her tarafında aradım, fakat bulamadım.

Sonra kende evimden çıktım. Onu ev ev aramaya başladım. Nibayet zavalıyı bir yerde buldum. Orada “Ya Rabbi! Ya Rabbi!” diyerek secdeye kapanmıştı.

Bakayım, kime kavuşmak istiyor, kime yalvarıyor diye onun yalvarışına kulak verdim. Ağlarken şunları söylediğini duydum.

Gizli şeyler de senin önünde, aşikar olan şeyler de senin önünde. Sen her şeyi bildiğin gibi, elbette bunların her ikisini de bilirsin. Benim gizli olan şeyim, şu içimdeki “sevgi ateşi”; açık olan şey de âb edişim, yalvarışım, yakarışımıdır.

Gönül, o padişahın eserlerini, vasıflarını sayıp duruyordu da, adını söylemiyordu. O, gecenin karanlığında herkes uyku dayken yalvarıp yakarmaya dalmıştı.

O, arada dudak ucıyla gizlice diyordu ki: “Adını söylemedim ama, o ad, öd ağacından daba güzel kokar, kokusu her tarafa yayılır.”

Gönül diyordu ki: “Ey seven, sevilen Rabbim! Belki, bir insan bulunur da gece yarısı benim bu sözlerime kulak verir diye korkuyorum, ürkiyorum.”

Birisi onun adını duyar da ona gerçekten saygı göstermez diye ödüm kopuyor. O güzel ada hürmetsizlik bana çok ağır gelir.

Başka birisi adını iştirir de, ona sevgi ve saygı gösterirse, bu defa kıskançlık beni yakar, yandırır.” Böylece, gece yarısı yalvarıp duran gönül şaşırmış, ne yapacağını bilemez hale gelmişti.

Derken gönüle hatıften, ötelerden bir ses geldi. “Sevdiğinin adını an, ey inatçı şaşkın, korkma, adını an, gam yeme; kimseden çekinme!”

Onun adı, senin canının muradına anabattır. Çabuk, onun adını an! An da bemen sana kaçıyı açsın!”

Gönül, haset korkusundan onun adını anamıyordu. Kapı da kapalı kaldı. Seber vaktine kadar bu hal devam etti. Derken ansızın gündüz oldu. Güneş doğdu, yüzünü gösterdi.

Hâtifin binlerce defa yalvarışı üzerine gönül, ancak “Tebriz” diyebilirdi. Akıl başından gitti, varlığından oldu.

157 Etik, Şems ve Mevlânâ, s. 63.

158 Etik, age, s. 72.

159 Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fîhi*, çev: A. Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın, İstanbul 1994, s.

*Kendinden geçince de o, efendiler efendisi Şemseddin’in, o cömertlik denizinin adı, gönlün yüzüne nakşoldu.*¹⁶⁰

Efendiler efendisi Şems, Mevlânâ’nın dilinden söylendiği gibi, her derde deva olarak yükseliş ve inişler yaşar:

Benim Pîrim, benim müridim, benim derdim, benim dermanım;

*Bu sözünü apaçık söylüyorum, benim Şems’im, benim sahibimdir.*¹⁶¹

Yine Mevlânâ Şems’e olan saygı, hayranlık ve hürmetini zirveye taşır ve der ki:

“Ah Ne Olurdu Ben Şems-i Tebrizî’nin Kapısında Bir Aşk Tercümânı Olsaydım”

Ben tamamıyla can gibi olmasaydım, sana yüzümü gösterirdim. Benim bir belirtim, bir nişanım olsaydı, belirtimi sana gösterirdim.

Ey Allah’ım senin lütfün beni bırakmıyor, yoksa senin sevdana kapıldım da, zamanı besaba katmadan, sonsuza kadar seninle kalabilmem için, bütün zamanları sinek gibi kovar dururdum.

Can, gül fidanı aşkına kapıldı da; “Aşkın sırlarını açığa vurmaktan korkmasam, susam gibi baştan başa dil olurdum” diye söylendi.

Halk bana “Sen akıllı bir kişisin” diyor. “Bir an için kendine gel, bu sevdadan vazgeç!”

Onlara dedim ki: “Evet, her ne kadar akıllı idiysem de, şimdi böyle aşk delisi oldum.”

Geceleri ay gittiği zaman, boş ışıklar saçan gümüş kaftanı sana layık bir kaftan olsaydı, elimi uzatır, onun kemerinden tutardım, çeker sana getirirdim.

Senin aşkın havasının dalgası, beni bir an için bıraksaydı, ateşler haline gelirdim de, âşıkların aşkını arttırma çaresi arardım. Onları yakar, yandırardım.

Kıskançlık oku ile korkutup zamanenin gözünü yumdurmasaydı, o zaman apaçık görürdü ki; ben onun elinde bir yaydan başka bir şey değilim.

*Bu söz ancak Tebrizî Şemseddin’e bir işaretir. Ah ne olurdu ben onun kapısından bir aşk tercümânı olsaydım.*¹⁶²

İki Mürşit/İki Mürit: Tek Ruhta İki Beden

Sufi meclislerinde yapılan gereksiz tartışmalardan biri, Şems mi Mevlânâ’yı yetiştirdi. Mevlânâ mı Şems’e mürid oldu sorusunun cevabı hususudur. Gereksiz dememizin sebebi, yukarıda Mevlânâ’nın Şems’le ilgili sözlerinde gizlidir. Tabii ki, Şems’in de onunla ilgili sözlerini de unutmamak lazımdır.

Gerçekte Mevlânâ’nın istikameti, şeyhlik ve dervişlik, müritlik ve muratlık değil, aşktır. Bu süreçte mürit ve murat, şeyh ve derviş, âşık ve mâşuktur. Fakat aşta fânî olan bu âşık, mâşuk libasına bürünür, mâşuksa âşık görünür. Çelebi Hüsameddin’i, Mevlânâ’nın müridi iken Mevlânâ, *Mesnevî*’de onu öyle över ki insan, Hüsameddin Mevlânâ’nın üstadı zanneder. Şu halde Mevlânâ ile Şems arasındaki tefeyyüz, karşılıklıdır¹⁶³ ve birbirini tamamlıyıcıdır.

Birbirlerindeki hakikatleri gören ve dostlukları kelimelere sığmayan bu iki büyük veliden hangisi, hangisine mürşit oldu? Hangisi, hangisinden üstündür, faziletlidir, büyüktür? İlahî aşta fânî olan velilerin erdem ve fazilet karşılaştırması gereksiz ve sonuçsuz bir çabadır. Bütün kirliliklerden soyutlanmış, ihtüaslarını kontrol etmiş, Hakk’ın tecellihahına ulaşmış, birlik denizinde yok olmuş yüce kimlikleri¹⁶⁴

¹⁶⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, haz: Şefik Can, İstanbul 2000, I, s. 377-378.

¹⁶¹ Fürüzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 102 (183 nolu dipnot).

¹⁶² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, III, s. 294-295.

¹⁶³ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, s. 96-97; Can, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, s. 57-59.

¹⁶⁴ Can, *Mevlânâ ve Eflatun*, s. 66-67.

derecelendirmek şaşkınlıktır. Ama yine anlamayanlar için iş sıkıntılıdır. Duygularını ifade edemeyenin halk tercümanını bulmasıdır, bu vasıtasız ilişki.

Mevlânâ, acı çekerek Şam'da Şems'i ararken, Mevlânâ'nın ilim, irfan ve aşkına gıpta ile bakıp şaşkınlık geçiren Şam'ın arifleri, "Nasıl oluyor da bir mürşit, mürşit arıyor" diye sormaktan kendilerini alamamışlar. Mevlânâ, Şems'i aradığı gibi, Şems de evveliyatta Mevlânâ'yı bulmak için çok gezmişti. Mevlânâ'yı bulunca, "Memleketimden çıkalı Mevlânâ'dan başka bir şey görmedim. Ben aradığımı, Hüdavendigarım'da (Mevlânâ) buldum" demişti. Bunların birbirlerinde buldukları fakat başkalarının bulamadıkları şey neydi? Karşılıklı olarak buldukları en önemli zenginlik, zahiri dünyada bulunmayan *ainaydı*. Bunlar, şeyhlik, mürşitlik, halifelik, müritlik makamlarının daha ötelelerini aşarak birbirine ayna oldular. Onun için birisini ötekinin mürşidi kabul etmek boş, yersiz ve anlamsız bir düşüncedir.¹⁶⁵

Tasavvuf çevrelerince, özellikle de Mevlevî dergahı bağlolarınca seslendirilen ifadeyle Şems-i Tebrizî Mevlânâ'nın sohbet şeyhidir.¹⁶⁶ Her ne kadar Mevlânâ, başlangıçta Şems'e karşı bir derviş gibi davranmışsa da aralarındaki ilişki, bir dervişle şeyh arasındaki yahut bir şakirtle üstat arasındaki ilişkiyi akla getirmez. Bu bağlantı, iki dostun zaman zaman rollerini değiştirdikleri bir muhabbet şeklinde tezahür eder.

Bundan dolayı Şems, Mevlânâ için şu sözleri söylemekten çekinmez:

*"Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Peygamberi Muhammed'den sonra Mevlânâ gibi güzel söz söyleyen hiç kimse dünyaya gelmemiştir. Mevlânâ'yı tanımaktan âciğim. Bana onun halinden her gün, bir gün önce bende bulunmayan bir feyz açılıyor. Onun güzel yüzüyle ve sözleriyle kanaât etmeyiniz. Onda, bu güzelliklerin de üstünde daha yüksek ve daha derin bir şey arayınız."*¹⁶⁷

Kendisine peygamberimizden sonra en çok değer verdiğini söylediği Şems-i Tebrizî, bazen de bu rolünü terk edip başka safhaya geçer:

*"Rumî'nin manevî üstadı olmuştur ve yine, onun için, İlahî isim ve sıfatların en mükemmel tezahürü, insan-ı kâmil'in kusursuz bir örneği olmuştur. Özellikle, manevî üstadın rolü ve üstad ile öğrencisi arasındaki ilişkiler hakkında en güzel ve en derin Farsça mısralar içermektedir. Şems-i Tebrizî ismi bile, bizatibî çok semboliktir. Rumî, aynı anda hem üstâda hem de bizatî İlahî Hakikat'e atıfta bulunuyor gibi gözükken, böylece de pek çok vesileyle üstad ile Allah arasındaki içsel birliğe imada bulunan mısralarda, bu ismin simgeselliğini sık sık kullanır."*¹⁶⁸

Yüksek irfan sahibi Şems, sık sık gördüğü bir rüyanın ve manevî bir ilhamın zevkiyle gönlünde doğan gaybî ve ezeli bir tanışma içinde, Mevlânâ'ya muhabbet duyarak âşık oldu. Bu karşılıksız kalmadı, Mevlânâ da ona âşık oldu. "Çünkü maşuk, aynı zamanda âşık; âşık, aynı zamanda maşuktur." Bu, Kur'an'ın tebliğiyle sabittir. Kur'an diyor ki: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"(Maide, 54)

"İlk önce Allah âşık oluyor, iyi kullar maşuk oluyorlar. Sonra iyi kullar âşık oluyorlar. Allah maşuk oluyor."

Mevlânâ, Mesnevi'nin birinci cildinde diyor ki:

Güzeller, âşukları canla başla severler. Bütün maşuklar, âşuklara avlanmışlardır.

Ancak zahiri ilimlerde üstad olan Mevlânâ'nın da bulunduğu konum boş değildi. Şems ile görüştüğünde, o kutbiyet makamında bir mürşitti. Hatta Seyyid Burhanüddin,

¹⁶⁵ Can, *age*, s. 66-67; Uzlak, "Çevirenin Önsözü", s. XV.

¹⁶⁶ Uzlak, *agm*, s. XV.

¹⁶⁷ Beytur, *Mesnevi Gözleriyle Mevlânâ (Şiirleri, Aşk ve Felsefesi)*, s. 114-115.

¹⁶⁸ Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvufî Makaleler*, çev: Sadık Kılıç, İstanbul 2002, s. 216 (IV. bölüm, 3 nolu dipnot).

Mevlânâ’yı kendinden büyük göyerek yerini ona terketmiş ve kendisi de irşad için Kayseri’ye yerleşmişti.¹⁶⁹

Anlaşılan ve ortaya çıkan odur ki, Mevlânâ’yı Şems irşada gelmedi. Çünkü Şems, *Makalâf*’ında:

“Ya Rabbi! Beni Velilerinle buluştur, sohbet ettir, diye Hakk’a ettiğim niyaz üzerine riyamda Hak tarafından müjdelendiğim Veli Mevlânâ’dır” diyor.

Mevlânâ ile Şems arasındaki yakınlık “*Merec-el Babreyn*” iki denizin birleşmesi ve suların birbirine karışmasıydı. Nitekim Mevlânâ, *Mesnevî*’nin birinci cildinde ile bunu şöyle seslendirir:

*Her ikisi de yüzmeye öğrenmiş birbirini tanımış tek bir denizdi. Her ikisi de dikilmeksizin bir birine dikilmiş, birleşmiş candı.*¹⁷⁰

Şems, Sultan Veled ve bazı Tezkere sahiplerinin kabul ettiği gibi Musa’ya benzer bir er olan Mevlânâ’ya Hızırlık etmiş, onu aşkıllıktan mâşukluk mertebesine yükseltmiştir. Şems’le buluşması gerçekleşmeseydi, Mevlânâ, Mevlânâ olmayacak, sıradan bir şeyh ve sûfi olarak kalacaktı. Bunun gibi Mevlânâ Şems’le görüşmeseydi Şems’in ismini kimse bilmeyecekti, belki sufiler arasında bile tanıyan çıkmayacaktı. Kabul edilmelidir ki, bu coşkunuğa hazır olan Mevlânâ, silinmiş, arınmış, zeytinyağı konmuş, fitili yapıp düzeltilmiş bir kandil konumundaydı. Bu kandilin yanması için bir ateş, bir kıvılcım aranıyordu ki, Şems, bu işe talip oldu. Fakat o enerjisi bitmeyen, ışığı o kadar yoğundu ki Şems’i bile göstermeyecek kadar kuvvetli olan kandil alev alınca Şems de ona bir pervane kesildi, canını verip onun ışığına karıştı. Şems, Mevlânâ’ya bir ayna oldu. Mevlânâ ise, Şems’te bütün varlık âlemini kaplayan hakikati, kendini görüyor, kendine âşik oluyor, kendini övüyor, yani aslında Şems-i Tebrizî bir bahane idi.¹⁷¹ Bu safha, maddenin ve görünen alemin ötesinde, Varlık’ta bir olmanın ve onda yok olmanın doruk noktasıdır.

Bu bahane sayesinde hayat seyri ve dünya görüşü yeni bir rotaya giren Rumi’de *Mesnevî* gibi bir çok dünya diline çevrilen evrensel ölçekte bir eser doğmuştur. Tasavvufa ilgisi muhakkak olmakla birlikte yine de sıradan bir din adamı olarak yaşayan Celâleddin, Şems’le tanıştıktan sonra benlik denizini sınırlayan kıyıları yerle bir etmiş ve çağlara sığmayan bir aşk ve iman okyanusuna dönüşmüştür.¹⁷²

Şu halde Mevlânâ’yı bu derece “çıldırta” ve coşturan Şems, niçin onu halktan ve medreseden, hatta babasından öğütlü olarak okuduğu kitaplardan çekip almak, koparmak istiyor?

Şems’in amacı, Mevlânâ’nın bütün fikir ve nazarlarını kalbinin merkezinde yoğunlaştırmak ve böylece onun hakikatine berrak bir ayna olup eşsiz kemalini, kendinden kendine müşahede ettirip farkına vardırması. Halvet anlarında, ikisi de ilâhî bir istiglak içinde rûhanî bir zevkin şarabıyla kendilerinden geçiyorlardı. İşte o zaman Şems, Mevlânâ’da bütün feyzi parlaklığıyla, bütün güzelliklerinin şaşaaşısıyla Hazreti Muhammed’i gördü. Mevlânâ da kendindeki hakikate ayna olan Şems’de kendi eşsiz güzelliğini müşahede ederek âşik oldu ve başka alemlere geçti. Ve Şems’in dayanacak hali kalmamıştır:

¹⁶⁹ Beytur, *Mesnevî Gözleriyle Mevlânâ (Şiirleri, Aşka ve Felsefesi)*, s. 110; krş. Kâmil Yaylah, *Mevlânâ’da İnanç Sistemi*, III. baskı, Konya 1987, s. 103.

¹⁷⁰ Beytur, *age*, s. 112-113; ayrıca bkz. Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 22.

¹⁷¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, s. 97.

¹⁷² Öztürk, *Mevlânâ ve İnsan*, s. 15.

Bu gördüğün güzellik cevberi, işte sensin, dedi ve şüphesiz ki, şu sözleri de ilâve etti: Ben, senin gibi eşsiz bir cevbere ayna oldum, bana ne mutlu!... Kalk, Mevlânâ! Her ikimiz de Tanrı'nın bu lütfüne karşı şükrele sema' edelim.

Hemen her ikisi de ayağa kalktılar ve coşkun bir vecd içinde saatlerce semâ ettiler...

Bu olaydır ki, Şems, Mevlânâ'nın sohbet şeyhi iken sonra Mevlânâ'da gördüğü eşsiz tecellilerin ihtişam ve kemali önünde Mürid ve halifesi haline gelmiştir. Bu zarif olayı Sultan Veled'in *İbtidânamesi*'nde şöyle aktarır:

"Mevlânâ, manevî sülûkünü şu beytin tek mısrasında toplamıştır:

Ömrümün basılı bu üç sözden fazla değildir: Hamdım, piştim, yandım."

Mevlânâ'nın pişmesi, babasının ve Seyyid Burhaneddin'in feyizli ve doyumsuz nefesleriyle; yanması da Şems'in nurlu aynasında gördüğü kendi güzelliğinin aşk ateşiyle gerçekleşmiştir. Mevlânâ'da küllenmiş, ihtiyaç olan arayış hissi Şems'le alevlenmiştir.

Bu gönül hâli içerisindeki Mevlânâ, kendindeki o sonsuz hakikat güzelliğini hissediyordu ve bunu görmek için kendine ayna olabilecek bir dostun ötesinde bir dostla buluşma aşkıyla yanıp tutuşuyordu. Buna elverişli olan Şems'i bulunca, bütün varlığıyla onda eridi yok oldu.

"Müntehâ iken kendini mübtedî yaptı, muktedâ iken kendini muktedî yaptı."¹⁷³

"Mevlânâ'nın içinde durmadan yanan Allah aşkının bir kuru vardı. Şems bu kuru alevlendirdi. Mevlânâ, Allah'ın taze bir baharında açmış hiç solmayan geniş bir gül bahçesi idi, Şems o gül bahçesini süsleyen renk renk mis kokulu gülleri gözlerde parıldattı. Mevlânâ'nın Şems ile buluşmadan önce aşkı takvasında gizli idi; buluştuktan sonra takvası aşkında gizlendi."¹⁷⁴

Aşk içinde kıvranan ve taşan Şems'e göre Allah konuşturunca, ortaya çıkan sözler kelimâttir. Bu durumda olan kul, sanki konuşmanın aktaran enstrümanı olmuştur. Sözlerinde, kendi katkısı devre dışıdır. Kalbine Allah neyi ilham ederse, sadece onu söyler. Ve bu da sonsuzcadır, tükenmez bir deryadır.

Aynı Mevlânâ'nın hale gelip, *Mesnevî*'den beyitler yazdırıp, sonra onu ilk defa duyuyormuşçasına dinlemesi de, bunun gibidir. Kelimata nail olanlarda bu hale rastlanılır. Söylemezler, söyledirilirler. Ve tasavvuf erbabınca bunlar nefsin dahil olmadığı için Kelimatullah'tan kabul edilirler.¹⁷⁵

Kelimât ehlinin bulunduğu "evliya" âleminin ötesinde bir âlem daha bulunur ki, burası, "maşuk" makamıdır. Bununla ilgili Şems'den önce kimse bir şey duymamıştı. Sıradan kimselerin gözünden ve tabii ki, "âşıklar" zümresinden daha gizli ve sırlı olan bu zümrenin erlerinden biri Şems-i Tebrizî'dir. Onun Mevlânâ'ya bu yüksek yolu gösterdiği ve Mevlânâ'nın onun yanında yeniden öğrenmek zorunda kaldığı belirtilir. "Sultanu'l-maşûkîn" olan Şems-i Tebrizî için duyduğu bu tasavvufi aşk, Mevlânâ'yı şair etmiş ve böylece, kendisi dünyanın en çok okunan ve bilinen büyük şairlerinden biri haline gelmiştir.¹⁷⁶

Diğer bir açıdan bakıldığında kaybolan Şems'i, Mevlânâ, kendi varlığında keşfetmiştir. Mevlânâ'da da, İran mutasavvıflarından görüldüğü gibi, kendisini sevgili

¹⁷³ Beytur, *Mesnevî Gözleriyle Mevlânâ (Şiirleri, Aşk ve Felsefesi)*, s. 116-117.

¹⁷⁴ Beytur, *age*, s. 118.

¹⁷⁵ Ethem Cebecioğlu, "Şemseddin-i Tebrizî'nin Bazı Kur'an Ayetlerine Getirdiği İşâri Yorumlar-II", *AÜİFD*, c. XLI, Ankara 2000, s. 49.

¹⁷⁶ H. Ritter, "Celâleddin Rûmî" mad., *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1988, III, s. 55.

ile görmek psikolojisi ortaya çıkar. Bunun sonucunda, yukarda değindiğimiz gibi, Mevlânâ bazı gazellerinin mahlasında, kendi adı yerine, mâşukunun ismini anar.¹⁷⁷

Tasavvufi kişiliği babası ve can dostu Şems-i Tebrizî'yle¹⁷⁸ şekillenen Mevlânâ'nın

“Divân-ı Şemsü'l-Hakâyık ismi altında Şems Tebrizî'nin maneviyatına ithaf ettiği şiirlerde panteizm¹⁷⁹ belki en yüksek derecesine kadar yükselebilmesi, semâ ve raksa, musikiye karşı samimi bir incizab göstermesi, her şeyden çok Şems'in telkinlerine isnad edilebilir. Lisan ve nazım bakımından çok bozuk, çok kusurlu sayabileceğimiz bu manzûmeler, mistik bir ruhun en samimi ve coşkulu hissî anlarını zıbt ve tespit etmek bakımından, Mevlânâ'nın hissî hayatını layıkıyla anlamak için en canlı birer vesikadır; eski İskenderiye Mektebi'nin esaslı fikirlerini biraz Hind, İran ve Arap meşbumlarıyla karıştıran Mevlânâ için, tasavvuf, büllurlaşmış bir “belli kâideler ve akâdeler mecmuası” değil, duyulan, yaşanan bir şeydir ki, öyle aklî ve hissî muhâkemât ile değil, tebeddüsî keşf ile, yani ilham ile, aşk ile anlaşılabilir.”¹⁸⁰

İkinci ve son gelişte Mevlânâ'nın Şems'e karşı muhabbet ve dostluk bağımlılığı daha fazla artmış; onu aramakta daha çok saygı duymaktadır. Mevlânâ için yüzyıllar gibi bir ayrıklıkta sonra vuslata ermiş iki âşık gibi birbirleriyle öylesine kaynaşmışlardır ki artık ayrılmaz bir bütün haline dönüşmüşlerdir. İşte *Mesnevî*'de bu buluşma, şu hasret sözleriyle can bulur:

Onun yüzünü görünce gül gibi açıldı, sevindi; vuslat ta ayrılık bağlarından kurtuldu, özgür oldu.

Ey canların etrafında döndüğü Hak ankası, dedi, çok şükür ki o Kaf dağından tekrar geldin!

Ey aşkın, kıyamet meydanının İsraili! Ey aşkın aşkı, ey aşkın gönülünü istediği sevgili.

Ey tek güneş! Yüzbinlerce defa seni dinlemek arzusuyla aklım başımdan gitmişti.

Sence bilinen benim kalp sözlerimi, hep sağlam akçe gibi kabul eden sendin.¹⁸¹

Mevlânâ, Şems'in yol göstericiliğini kazanmak için, “kendisini şimdi Şems'in gölgesi gibi görüyordu.” Fakat ‘ben’i, yani geleneksel benliği ortadan kaldırmak için dönüşmeye ihtiyacı vardı. Mevlânâ, aynı anda iki çeşit çelişki ile baş başaydı. İçsel olarak, ne olduğu ile ne olmak istediği imgesi arasındaki bir çelişki hali yaşıyordu. Kendi çabası ve çevreden aldığı sonlu ve sınırlı ‘benlik’ ile evrenle ve bütün insanlık ile ilişkisi sonucu meydana gelecek benlik.¹⁸²

Mevlânâ'nın, Şems'le özdeşleşmesi, yani Mevlânâ'nın Şems'in ruhsal varoluş düzeyine erişmesi kaotik bir özdeşleşme süreciydi. Bu özdeşleşme nasıl ve hangi süreçte gerçekleşmişti? Mevlânâ, halkın beğenisinden, dinî otoritelerden, inançtan ve hatta Aristo mantığından kendisini uzaklaştırma sürecinde, çileli ve zorlu bir zamanlar geçirdi. Çünkü onun en önemli ve tek dayanağı Şems'in zihinsel varlık düzeyiydi.¹⁸³

Özdeşleşme sürecinde kısa yol takip eden Mevlânâ, çeşitli makamlardan geçmek için uzun zaman harcayacağına, özgün kişiliği, vukufunun derinliği ve samimiyeti sebebiyle, amacı için yoğun bir duygu seli üretti. Belirgin olarak Şems'in ruhu, daha sonra evrensel benlik ve nihâi olarak benliğin arkasındaki yaratıcı aşk olmaya çaba

177 Ritter, *agm*, s. 55-56.

178 Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara (trç), s. 133.

179 Köprülü'nün İslâm tasavvuf undaki *vahdet-i vücud* düşüncesini *panteizm* ile ifade etmesinin makul bir gerekçesini bulmakta zorlanmaktayız.

180 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, VII. baskı, Ankara 1991, s. 223-224.

181 Gencosman, “Giriş”, s. 20-21.

182 Arasteh, *Aşketa ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, s. 45.

183 Arasteh, *age*, s. 53.

gösterdi. Mevlânâ'nın ruhsal ve psikolojik özellikleri ile evrensel ruhu temsil eden Şems'ti. *Divân-ı Şems*'te Mevlânâ, adı Şems olan imajla ilgilendiğini sürekli hatırlatmaktadır. Bunun için o, Şems'in sadece bazı nitelikleriyle değil, bir bütün olarak ruhla özdeşleşmek arzusundaydı. Bu ise, onun kişiliğinin tamamında değişmeyi zorlayıcı bir yoldu.

Mevlânâ, çeşitli biçimlerde, ama mutlaka ruhen Şems ile bir olma sevgisini taşımaktadır:

*Ey Şems, beni koru ey Şems, beni koru
Bir gün bu gerçekleşecek*

Mutlaka ruhta ve kalpte bir olacağım, mutlaka bir olacağım. (Rumi, *Divân-ı Şems*)¹⁸⁴

Birleşmenin başında Mevlânâ, kendi ruhu ile Şems'in arasında bir mesafenin olduğunu ve birleşmenin meşakkatli ve zor olduğunun bilincindeydi. Ama her şeye rağmen, bir taraftan Şems'le birleşme, diğer taraftan Şems'in erişilmesi zor makamı. Mevlânâ, tam bir ikilem içerisinde. Şu sözleriyle bunu, tüm çıplaklığıyla, açığa vurur:

*Ey kalbim şikayet etme, zira sevgilim iştımebilir;
Ey kalbim, benim devamlı hasretimden korkmuyor musun?
Hatırlamıyor musun konuşurken dediğini:
"Benim bahçemi (varoluş düzeyi) artık isteme..."
Ey kalbim! Kinama nehir gibi akan göz yaşlarına karşına
Sabahitan akşama kadar süren bu acı feryatları duymadın mı?
Haddini bil! O, birleşme bahçesinden bahsetme
Dikenlerin farkına varman yetmez mi?
Dedim ki, rubumu kurtar. Arkadaşlığna ihtiyacım var
Sen kurtarıcısın. Başım çok ağırlaştı ey benim sarboş sâkim!
O güldü ve şöyle dedi: "Ey oğul, bu doğrudur, fakat fazla ileri gitme!"
O güldü ve şöyle devam etti: "Ey benim tarafımdan uyandırılan, sen, benimle sarboş edilen
Davana bağlılığını görünce ayağına düştüm."
"Ben dünyada bir biçim eğer arkadaşım olmazsan." dedim
Dedi: "Bir hiç olursan eğer bu dünyada işte o zaman yüzümü açkça görebilirsin
Benliğini kaybet eğer bunu istiyorsan; benliksizlikte varlık düzeyini tanı."
Dedim ki: "Senin tuzagında, senin kadehin olmadan nasıl benliği kaybedebilirim ki
Bana hayatın bedeli olarak bir kadeh sat ondan sonra pazarımda neler var onları gör."
Dedim ki: "Ey sevgili üzgünüm siman beni sersemletmektedir
Ben kalpsizim, hayatsızım, sen hep kalbimin arzusu olarak kal."
Dedi: "Bir çok sevgiliden namaz seccadelerini kaptım
Özellikle de sade kalpli olanı, sen yaptıklarımı rüzgara savurdum
Buna karşın ben sana dünyayı ve bir ruh verdim sen ruhların rubu gibi olacaksın*

*Meleklerin sarayında cennetin komutanı ol;
Şimdi sırlarımın kalbinde hükümdarı ol
Neşeli bir ruksla bahçemin sırlarına gir."
Padişahım Şemseddin, Cebraîl'in komutanı
Senden dolayı rubum, senden dolayı hayatım ne kadar mutludur, ey bahçemin aydınlığı
(Rumi, *Divân-ı Şems*)¹⁸⁵*

Varoluş düzeyinde Mevlânâ genellikle şiirlerini, kendi imajı ile Şems'in imajı arasındaki monolog tarzından çıkıp diyalog üslubunda sunar. Rehberinin yakınlığını hisseder. Şimdi sorgulama aşamasına vardığından şüphesi yoktur:

Gece yarısı bağırırım: "Bu kalp evindeki kimdir?"

¹⁸⁴ Arasteh, *age*, s. 53-54.

¹⁸⁵ Arasteh, *age*, s. 54-55.

Dedi: “Çebresinden ayın ve güneşin utandığı benim.”
 O dedi: “Neden bu kalp evi farklı imajlarla doldurulmuş?”
 Dedim ki: “O yüce zâtımızın yankısıdır ey yüzü Çiğil mumu olan.”
 Dedi: “Bu kalp kanına değmiş diğer imaj nedir?”
 Dedim ki: “Bu benim suretimdir, kalbim muşdarip ayağım çamurda
 Ruhumun boynuna ipi geçirdim ve kendime nişan
 Olarak getirdim o aşkın sırdaşdır; sırdaşını kurban etme.”
 O bana ipin bir ucunu verdi, bile ve aldatma dolu bir ip.
 “Çek!” dedi, “Çekeyim ve çekerken onu kırmayayım.”
 Ruhumun çadırından sevgilimin sureti parladı öncekinden daha güzel
 Elimini ona (Şems’e) uzattım; o elime vurarak “Bırak gitsin” dedi.
 Ben: “O kadar katısın ki” dedim.
 Dedi: “Yünlük için katıyım öz ve kinden değil.”
 Kimi girer ve “O benim!” derse, onun yüzüne çarparım
 Çünkü bu aşk mabedidir ey salak, koyun ağılı değil!
 Elbette o yakışıklı imge Selâhaddin olanın suretidir;
 Gözlerine omuştur, kalp gözüne bak, kalp gözüne...” (Rumi, Divan-ı Şems)¹⁸⁶

Mevlânâ, zihnindeki imajları çizen ressam olarak kendisini görmeye başlar. Ancak Şems’in imajı akla gelen bütün imajları yakar yok eder. Bu varlık düzeyinde, evrensel imajlar yaratma arzusu depreşir:

Ben bir ressamım, resim yapıcıyım, her dem güzel bir şekil meydana getiririm.
 Sonra sen buradayken onların hepsini eritirim.
 Yüzlerce hayali çağırır ve ruh ile donatırım;
 Senin hayaline batınca onları bir ateşe atarım.
 Siz şarap tüccarının sâkisi misiniz yabut onun
 Bir türlü sarboş olmayan düşmanı mı?
 Yabut siz misiniz her yaptığım evi yıkan ruh sizde erimştir ve o sizle mezçolumuştur.
 İşte! Ruhu aziz tutuyorum; çünkü o senin kokunu taşımaktadır
 Benden akan her damla kan şöyle demektedir:
 Senin aşkınla rengim aynıdır, ben senin aşkına ortağım
 Bu çamur ve su evinde bu kalp sizin için harap olmaktadır
 Ey sevgili, eve gir yoksa ben onu terk edeceğim.¹⁸⁷

Bazı zamanlarda Mevlânâ, Şems’le ayrı ayrı iki bedende tek ruh olduklarında, gerçek saadetin doruğuna ulaştığının dayanılmaz hazzını yaşamaktadır:

Ne mutlu andır ki, o sen ve ben
 Sarayda oturduğumuzda iki vücut ile iki suret
 Tek ruh, zâtımız ve ben, koruluğun renkleri kuşların ötüşü
 Bizce ebediliği bağışlayacaktır
 Biz bahçeye girdiğimiz zaman, zâtımız ve ben göklerdeki yıldızlar
 İmrenerek bizci seyredecekler, biz onlara ayın kendisini göstereceğiz
 Vecd halinde birbirimize karışmalıyız, neşeli ve gevezelikten uzak, zâtımız ve ben
 Cennetin bütün parlak tıyılı kuşları kıskançlıktan kalplerini yiyip yutacaklar.
 Orada öyle bir tarzda güleceğiz ki, zâtımız ve ben
 Bu çok hayret edilecek bir şeydir, zâtımız ve ben burada, bu kıyıda yerde birlikteyiz,
 İkimiz şimdi hem Irak’tayız, hem Horasan’da, zâtımız ve ben.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Arasteh, *age*, s. 57-58.

¹⁸⁷ Arasteh, *age*, s. 58 (naklen; R. A. Nicholson, *Selected Poems from the Divan-e-shams Tabriz*, Cambridge University Press, Cambridge 1952).

¹⁸⁸ Arasteh, *age*, s. 59 (naklen; Nicholson, *Selected Poems from the Divan-e-shams Tabriz*).

Bu vuslat gerçekleştiikten sonra Mevlânâ, Şems imajının göz önünde kıvılcım gibi gelip gittiğini duyumsuyordu. Nihâi safhada Mevlânâ, Şems'in hayalini kendi hayaliyle özdeşleştirdi. Bu birleşmiş varlık düzeyinde Şems'in ruhu, artık kendisinkine çok yakındı. Bu noktada eğer Şems bir şeyi biliyorsa, kendisinin de bildiğini söylüyordu. Bunun üzerine şunu söylüyordu: "Her nefeste benim kalbimin rengi onun düşüncesinin rengini almaktadır." (Rumi, Divan-ı Şems)¹⁸⁹

Bu bölümü bitirmeden bu iki 'Dost' ve "Sevgili" ile ilgili bir hususu irdelemekte ve açıklığa kavuşturmakta fayda olacağını düşünüyorum. O da Şems ve Mevlânâ'nın dostluk ve yakınlığını çarpıtın, onu cinsel sapmalarına taşımaya çalışan, ruh ve düşünce bozukluğu içerisindeki yurt içinde ve yurt dışında insanların bulunmasıdır. Örneğin, bazı Avrupalı yazar ve ressamlar, Şems'i 14 yaşlarında, sümbül gibi simsiyah saçlı bir oğlan gibi göstermişlerdir. Bu sunuş, ancak halkın zihnini bulandırmaya yönelik bir manipülasyondan başka bir şey değildir. Tarihen biliniyor ki, Mevlânâ Şems ile buluştuğunda 50 yaşını geçkin idi. Şems ise, Mevlânâ'nın yazdığı gazellerden anlaşıldığına göre 70 yaşını aşkın olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁰

IV. İki Mürşid/İki Mürid Arasındaki Mektuplar

Şems'in ilk gidişinden/kayboluşundan birkaç ay sonra ilk havadisler, Konya'ya ulaştı. Onu, Şam'da görenlerin olduğunu duyan Mevlânâ, bu habere çok sevinmiş, hemen o gün manzum ilk mektubunu kağıtlara dökmüştü.¹⁹¹

Mektup gönderilmiş, fakat aylar geçtiği halde, hiçbir cevap gelmemişti. Şems de bunu istiyordu. Mevlânâ yalvaracak, o direnecekti. Böyle bir ayrılık, Mevlânâ'yı daha da pişirecek, kavuracaktı. Gönderilen ilk mektuba cevap vermemişti. Bir süre sonra, Mevlânâ ikinci mektubu yazdı: Yine yollar, haberciler gözlendiği halde cevap gelmiyordu. Mevlânâ mum gibi erimiş, sararıp solmuş, başka bir hâli yaşıyordu.

Üçüncü mektup, kırık-dökük bir gönlün hıçkırıklarıyla bezendi: Çok şükür, Şems'ten ilk haber gelmiş, mektubu alınmıştı. O da aynı coşkunluk, aynı özleyişle cevap veriyordu. Mevlânâ sevinç içindeydi:

*"Yürüyen ey erler, cânâmı getirin...
Bizden kaçan o müstesnayı getirin."*

diye gazeller söylüyor, divanlar yazıyordu.¹⁹²

Eflakî'nin bildirdiğine göre, Şems ilk defa, Şam'a gidişinde, Mevlânâ birkaç defa ilginç mektuplar gönderip onu dönmeye hararetle ikna etmeye çalıştı.¹⁹³ O manzum mektuplardan elde ettiklerimizi müdahale etmeden, bozmadan ve değiştirmeden olduğu gibi zikredeceğiz:

Birinci Mektup

*Selamlardan ve acımadan sonra, şiir. Ey kalbimizde olan nur! Gel, didinmelerimin ve arzuumun sonu, gel.
Hayatımız, senin elinde olduğunu biliyorsun, hayatı kullarına sıkıntılı yapma gel.*

¹⁸⁹ Arasteh, *age*, s. 59.

¹⁹⁰ Etik, *Şems ve Mevlânâ*, s. 35 (dipnot).

¹⁹¹ Önder, *Mevlânâ*, s. 50-51.

¹⁹² Önder, *age*, s. 51.

¹⁹³ Eflakî, *Ariflerin Menakabeleri II (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, s. 283.

Ey aşk! Ey mâşuk! Engelleri aş ve inadı bırak da gel. Ey Hüdüd'lerin sahibi olan Süleyman!
Lütfedip de bizî aramak üzere gel. Ruhlar senin kaybolmadan ötürü inleyip feryat etmedeler; miadını doldur da gel
Ayıpları ört, iyilikleri saç, cömert olanların adeti de böyledir, gel. Farsça 'gel' nasıl derler? 'Biya' mı? ya gel ve ya bizîm davetimize bak ver de gel.
Geleceğin zaman muradımız ne de açılır. Gelmeyeceğin zaman da, muradımız ne de kesat olur; gel.
Ey Arabın Küşadı! Ey İran'ın Kubad! Kalbimi hatıranla fethedersin, gel.
İçim, sana 'gel' deyicidir. Ey senin varlığından olacak olan varlık, gel.
Ey benim ayım! Senin için ülkeleri dolaştım. Beni ve ülkeleri çevrelediğin halde gel.
Sen yaklaşan ve uzaklaşan güneş gibisin. Ey kullara yakın olan, gel.¹⁹⁴

İkinci Mektup

Ey dünyanın zarifî! Selam senin üzerine olsun. Benim hastalığım ve sağlığım senin elindedir.
Kulun derdinin dermanı nedir? Söyle, bu eğer alırsam, senin dudaklarından aldığım öpücüktür.
Eğer vücudumla senin hizmetine ulaşmazsam, ruhum ve kalbim senin yanındadır.
Mademki sözsüz bütap ulaşmıyor, o halde dünya niçin lebbeykle (buyurla) doldu.
Nabs, sana beni sa'da değişir der; Sa'd sana, ey iki saadet der.
Senden feryatla (yine) senin önüne gelirim. Ah, senden sana karşı yardım isterim.¹⁹⁵

Üçüncü Mektup

Vezerin (Sadı-ı Ali) ömrü yüce olsun, Tanrı onun bekeçisi ve koruyucusu olsun.
Talibhilerin ilerde görecekları her ne dirlik varsa onun yanında peşin alınmış olsun.
Onun tatlılığı ile dolu olan hararetlî mecliste, donuk kalpli arkadaş bulunmasın.
Gaybın kapısında bağları çözülmüş olan canlar, onun önünde halının nakışları gibi bağlı olsunlar.
Sağında ve solunda olan devlet, Güney ve Kuzeyinde de olsun.
Cisim ve canın istediği vilayette o, her ikisinin (yani cisim ve canın) padişahı ve nâlisi olsun.
Şems-i Tebrizî nakit bir talihidir. O bana yeter. Ondan başkası krediyle olsun.¹⁹⁶

Dördüncü Mektup

Ezeli olarak diri olan, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, her an işte-güçte olan Tanrı'ya and olsun...
Onun ışığı, yüzbinlerce gizli şeyler bilinsin diye aşk mumlarını yakıtı, parlattı.
Onun bir buyruğuyla dünya, âşıkla, aşkla, hâkimle, mahkûmla doldu.
Onun görülmemiş defnesi de, Tebrizli Şems'in tılsımlarıyla gizlendi.
İşte öylesine bir Tanrı'ya and olsun, sen gittin-gideli biz, mum gibi tatlılıktan ayrıldık.
Bütün gece mum gibi yanıp durmadayız; ateşle eşiz-dostuz da baldan mabrumuz.
Onun yüzünün ayırlığıyla bedenimiz yıkıldı-gitti; cansa bu yüksek yerde baykuşa döndü.
O dizğini artık bu yana çevir; zevk ve safâ filinin hortumunu bu yana uzat.
Sen olmadıkça semâ helal değildir; zevk ve neşe, şeytan gibi taşlanmıştır.
Sen yokken, okunup anlayacak, zevk alınacak bir tek gazel bile söylenmemiştir.
Mektubu dinleyince, bu zevkle beş-altı gazel nazmedildi ancak.

¹⁹⁴ Eflâkî, *age*, s. 283-284; krş. Fûrûzanfer, *Merlânâ Celâleddin*, s. 92-94.

¹⁹⁵ Eflâkî, *age*, s. 284-285; krş. Fûrûzanfer, *Merlânâ Celâleddin*, s. 94.

¹⁹⁶ Eflâkî, *age*, s. 285; krş. Fûrûzanfer, *age*, s. 94-95.

*Ey Şam'ın da, Ermen ülkesinin de, Rûm diyarının da övücü, gecemi; seninle sabah gibi aydın olsun.*¹⁹⁷

Mevlânâ, o ayrılık ateşi içinde büyük sıkıntılar çekerken Şam'dan gelen bir mektup umutları canlandırdı. Çünkü Şems'in Şam'da olduğu öğrenilmiş ve kayıp hazinenin mekanı tespit edilmişti. Şems'in mektubu şu ifadelerle başlıyordu:

*"Mevlânâ'ya malum olsun ki, bu zayıf hayır duası ile meşguldür. Hiçbir yaratıkla ilgisi yoktur. Her birinin abvali sohbet sırasında anlaşıldıktan ve dostlar ayrı yarı kendilerini gösterdikten sonra ancak pek değerli, diri gönüllü bir dervişe rastladım. Öyle bir derviş ki, Mevlânâ eğer onun iç yüzünü, gerçek tarafını bilselerdi şüphe yok ki ona sevgi nazarıyla bakar, saygı göstermekten geri durmazlardır. On yoldan fazladır ki burada bu duacımızın sohbetinde bulunmuş olan bu eski dost, Şam'a tekrar gelişimde bana yine dostluk ve aşinalık gösterdi."*¹⁹⁸

Mevlânâ, Sultan Veled'e öğütler verdi. "Benden selam götür, âşkane secdeler et. Şam'a girer girmez Salibiye semtinde meşhur bir han vardır oraya git ve mümkün ise şu gazeli de onun buzurunda inşa et", dedi:

*Gidin ey yoldaşlar, dostumuzu bu tarafa çekmeye bakın! Nihayet o kaçak sevgiliyi tekrar bana getirin!
Tatlı teraneler, renkli bahanelerle o güzel yüzlü ay parçasını o hoş çehreli sevgiliye eve doğru yürütmeye çalışın.
Eğer başka zaman gelirim diye söz verirse aldanmayın! Bütün sözleri bile ve kaçamaktır. O, sizi aldatır.
Onun çok sıcak bir nefesi vardır. Cadılık, büyüculükle suya düğüm vurur, havayı bağlar.
Eğer mübarek ve sevinçli balıyla o sevgilim buraya gelirse, sen otur da seyret; bak Tanrının ne garip işlerini göreceksin.
Bir kere onun cemali parlayınca, güzellerin güzelliği hiç kahr. Onun güneş gibi parlayan yüzü karşısında bütün ışıklar söner.
Ey hafif kanatlı gönül kuşu git bensiz benim dilberime uç; o değer biçilmez mücverbere selam ve sevgiler götür.*¹⁹⁹

Mevlânâ'nın Bombay'da 1340/1920 yılında basılan *Mesnevî*'sinin ilavesi olan biyografisinde, Şems'in Mevlânâ'ya bir mektup gönderdiği kaydı bulunmaktadır. Bu rivayetin kaynağı, yazarına göre Eflâkî'nin Menakıbı ile 40 sene Mevlânâ'ya müshap olan derviş Sipehsâlâr'ın menakıbıdır. Şüphesiz ki, Sipehsâlâroğlu'nun *Risâle*'sindekiler Mevlânâ ile olan münasebetlerinden elde ederek yazıldığından güvenilir niteliktedir:

*Efendinin ulu topluluğundaki yaşayış yücelikle, murada erişmekle devam etsin.
Temiz insanların, daima sayesinde güzel ad kazandıkları kutlu adınız devamlı olarak sağolsun.
Selamın, hürmetlerini arz ederim, çünkü siz, bu yolun velinimetisiniz.
İştihaklarımı nasıl anlatayım ki ben bir balğım, sen ise inayet ve ikram denizisin.
Susamış balık su olmaksızın durur mu? Ey canın hem danesi, hem tuzluğu olan zat.
Bu selam mektubunun arzına sebep odur ki siz, zaten benim işlerimi sona erdirirsiniz.
Şu bîzmet mektubu elinde bulunan kişi, sizin şeker saçan lütuflarınızdan bir şerbet içmek diler.
Senin halka ettiğin keremlerden ötürü havasta, avamda rabattadırlar.
Sen onu bîmayene al, çünkü bu zaman halkın koruyucusu sensin.
Sen canın sığınağı olduğun için, bu da senin gölgende dinlensin.*

¹⁹⁷ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1999, s. 217; krş. Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, s. 127-128; Eflâkî, *age*, s. 285-286; Fîrûzanfer, *age*, s. 94-95; Gencosman, "Giriş", s. 9.

¹⁹⁸ Gencosman, *agm*, s. 18-19.

¹⁹⁹ Gencosman, *agm*, s. 19-20.

*Böylece minnetinize batmış olayım, çünkü sen başlamıştın, yine sen devam et.
Sen Müslümanların güneşi olduğundan, senin gölgen Müslümanlar üzerinde ebedî kalsın.
Eğer burada bir iş, bir hizmet olursa, ben de itaatla, kabulle hizmet eylerim.
Ey Tebrizî Şems, sen varlık cihanında, âşıklara rahatlık veren cansın.²⁰⁰*

Gerçekten de Şems, varlık aleminde Âşıklara ilham veren candır.

Sonuç

Şems-i Tebrizî, kimliği ve kişiliği hep tartışıldığından dolayı bazılarınca saygın bir veli, bazılarınca da “iğrenç” ve “patavatsız” biriydi. Ancak bazı kimseler tarafından evliya derecesinde hürmet gören, bazıları tarafından da iğrenç ve sinik görülerek nefret kazanmış bir insandır.

Başkalarının üstünde tesir yapmaktan hoşlanan bir kişiliğe sahip Şems dış görünüşü dikkate almazdı. Hatta dış görünüşü önemseyenlerin düşüncelerinin aksine tavır geliştirdi. Bununla birlikte Şems, kendisinden beklenen davranışları sergilemeyen veya ne tepki vereceği tahmin edilemeyendir.

Aşk, vecd ve hakikat dervişi Şems, özgürlüğünden kolay kolay taviz verecek bir model değildir. O aynı zamanda keskin bir zeka, insanları iyi tanıyan bir bilge ve şöhren kaçan bir sufidir. Özgür ruhlı ve çekici bir insan olan Şems, sırlar sırrı ve aydınlanmanın nurudur. Bir rehber olarak ulaştırılması zor bir yetenek ve irfana sahiptir.

Dışa açık, inandığı ideallerini sonlu hiçbir güçten –buna Mevlânâ da dahildir– çekinmeden söyleyen ve savunan Şems, kendisi için prensip edindiği özgürlüğü ve serbestliği, karşısındaki insana da tanımaktan kaçınmaz.

Şöhreti afet olarak kabul eden ve deşifre olmaktan sakınan Şems, geniş bir bilgiye ve gelişmiş, eleştirel bir zekaya sahip olan, insanı çok iyi tanıyan ve onun eylemlerinin doğurduğu problemleri iyi tahlil eden, tanınmaktan kaçan bir derviş profili çizer.

Sıradanlık ve basitlik Şems’in ruhuyla uzlaşmaz bir haldir ki, bu durum onda gurur ve kibire de yol açmaz. Kendisinin diğer nefislerden ayrıştırılmasına tahammül edemeyen hatta fırsat bile tanımayan Şems’e yakışan da bu olsa gerektir. Zira o, bizden biri olup, bize tüm varoluşumuzla bizi anlatan ve bizi yaşatandır.

Sözlerin ve kelimelerin anlatmada güçlük çektiği makamlara erişen Şems, çıktığı en uzun yolculuk ve bunun yansıması olan gurbet sonucunda ailesine ve en yakınlarına yabancılaşan bir kimliğe bürünür. Bu o derece hüznü bir gurbettir ki, adeta sürgündeki bir Şems ortaya çıkar.

Şems’in kayboluşu veya öldürülüşüyle ilgili meselede ise, mevcut farklı rivayetler bezen birbirini desteklerken, bazı zamanlar da birbirlerini nakzeder.

Ömrü boyunca Şems’in, Tebriz’de Ebûbekr Sellebaf ve Konya’da Mevlânâ olmak üzere iki gönül sultanının dışında herhangi bir bağlantısı yoktur.

Şems olmasaydı, Mevlânâ belki de babası gibi ikinci bir Sultanü’l-Ulema olarak medrese hocası olacak dar bir coğrafyada tanınıp bilinecekti. Bu Şems için de geçerlidir. Mevlânâ olmasaydı, onu da kimse bilmeyecek, tanımayacaktı. Ancak şu da bir gerçektir ki, bilinmemek ve tanımamak Şems’in doğasında mevcuttur.

Şems ile Mevlânâ’nın buluşması, yakınlaşması ve nihâî aşamada bir olması, hem maddî hem de gönül cihanında ender gerçekleşmiş hadiselerdendir. Bunu aşırı şekilde büyütmemizin ve yüceltmemizin sebebi, evrensel vuslatın sonuçları itibarıyledir.

²⁰⁰ Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 92 (167 nolu dipnot).

Aslında sonuç, birleşmenin, dostluğun ve muhabbetin zirvesidir, kısaca “ikiz ruhlar”ın iki ayrı bedende ama tek bir ruhta kavuşmasıdır.

Hakiki veli ve hakiki dost olarak nitelendirdiği Mevlânâ için methiyeler düzen Şems, kendisini onun karşısında hiçliğe indirmektedir. Her ne kadar Mevlânâ, başlangıçta Şems’e karşı bir derviş gibi davranmışsa da aralarındaki ilişki, bir dervişle şeyh arasındaki yahut bir şakirtle üstat arasındaki ilişkiyi akla getirmez. Bu bağlantı, iki dostun zaman zaman zaman rollerini değiştirdikleri bir muhabbet şeklinde tezahür eder.

Şems’in hayat lügatinde dostluk, Mevlânâ’yı gördükten sonra nefsi öldürmektir. Dostluk, Mevlânâ ve Şems’te doruğa ulaşmıştır. Şems-i Tebrizî’nin kaybolmasından sonra Mevlânâ çok defa onun ismini kullanarak, bazen onun ağzından olmak üzere bir çok gazel ve rubâilerini yazmış, Şems’i sembol gibi göstererek ilâhî aşkı, vahdet-i vücud görüşü içinde mistik bir ruhun duyguları halinde dile getirmiştir. Ayrıca *Makâlât*’la Mesnevi arasında çok kuvvetli bir bağlantı vardır. Mevlânâ *Makâlât*’ın bir çok hikayelerini, meselelerini, bahislerini *Mesnevî*’sine almıştır.

Tebrizli Şems, Mevlânâ’yı ateşlemiş, fakat öyle bir infilâk karşısında kalmıştı ki onun alevleri içinde kendisi de yanmıştı. Aslında Şems-i Tebrizî’nin gelişi, Mevlânâ’nın kendine gelişini, kendi kendini buluşunu doğurmuştur. Mevlânâ, kaybolan Şems’i kendi ruh ve bedeninde bulmaktadır.

Şems, Mevlânâ’ya salt aklın, rasyonalizmin zincirinden kurtulmanın formülünü vermiştir. Sufilik yaşadığı bir tecrübe olmasına rağmen yine de sıradan bir din bilgini olarak yaşayan Mevlânâ, Şems’le tanıştıktan sonra aşkıdan çoşan ve kaynayan okyanus halini almıştır.

Okyanusların birbirlerinde buldukları fakat başkalarının bulamadıkları en önemli zenginlik, zahiri dünyada bulunmayan *aynayı*. Bunlar, şeyhlik, mürşitlik, halifelik, müritlik makamlarının daha da ötelere aşarak birbirlerine ayna oldular.

Şems, Murad yani istenilen kişi. Mevlânâ ise Murad’ın Murad’ı olmuştur. Mânâ denizinden inci çıkaran Mevlânâ’dır. Şems ise tüccardır, incileri alandır; ancak o, değer biçer.

Nihayetinde, Şems ve Mevlânâ, yetkin insan olmanın, erdem ve yaratılışın sırrıdır. Hakikatın terennümü, muhabbetin tecellisi ve insanlık dokusunun birer atlasıdır.

Abstract

[Bayram Ali Çetinkaya, “Tearing off Brick from the Wall of Self The Friendship between Shams and Rûmî (The Friendship wherein the Self Withers Away)”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, pp. 179-220]

“The meeting of Rûmî with Shams is the meeting of the East with the West. The easterner came and stopped at the West. The easterner, who was at the East, arrived as well. So the Orient and the Occident met.²⁰¹

This article attempts at discussing the dialogue and interaction between Shams-i Tabrizî and Rûmî. The number of the Rûmî readers amounts to millions in North America and Europe. Moreover, one keep in mind that in Far East and especially in Japan, there are a considerable number of Rûmî lovers and readers and some of them make regular annual visitation of his shrine in Konya. So who is to have enabled Rûmî to be so prominent and receive the title “the King of Hearts”; who “burned and cooked” Rûmî, as expressed in his

²⁰¹ Sezai Karakoç, *Mevlânâ*, II. baskı, İstanbul 1999, s. 48.

words. He is another Mawlânâ, who came from the East, i.e., Shams of Tabrizî (d. 645/1247)

Key Words: Shams, Rûmî, Sufism

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarhi*, Ankara (trç).
- Arasteh, A. Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, çev: B. Demirkol, İ. Özdemir, Ankara 2000.
- Araz, Nezihe, *Aşk Peygamberi Mevlânâ'nın Hayatı*, İstanbul 2004.
- Asaf Halet Efendi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul 2002.
- Barres, M., *Une Enquete aux Pays Levant*, II.
- Bayraktar, Mehmet, *Tasavvuf ve Modern Bilim*, İstanbul 1989.
- Bilginer, Recep, “Çağdaşımız Mevlânâ”, *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni (15-17 Aralık 2000)*, Ankara.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefabâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, çev: Lâmi Çelebi, haz: S. Uludağ, M. Kara, II. baskı, İstanbul 1998.
- Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul 1995.
-, *Mevlânâ ve Eflatun*, İstanbul 2004.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994.
-, “Şemseddin-i Tebrizî'nin Bazı Kur'an Ayetlerine Getirdiği İşâri Yorumlar-II”, *AÜİFD*, c. XLI, Ankara 2000.
- Derviş Ahmet-Âşık Kul Sadî, “Hayatı Şahsiyeti, Fikirleri ve Eserleri” *Mevlânâ, Mesnevî Pınarı* içinde, Konya 1979, I.
- Devletşah, *Devletşah Tezkiresi (Tezkiire-i Devletşah)*, çev: Necati Lugal, İstanbul 1977, II.
- Eflâki, Ahmet, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbu'l-Ârifin)*, çev: Tahsin Yazıcı, III. baskı, İstanbul 2001.
- Emiroğlu, İbrahim, *Sıfî ve Dil (Mevlânâ Örneği)*, İstanbul 2002.
- Etik, Arif, *Şems ve Mevlânâ*, Konya 1982.
- Eyüpoğlu, Sahattin – Cımcöz, M. Ali, “Önsöz”, (*Eflatun*) içinde, VIII. baskı, İstanbul 1995.
- Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler (Risâle)*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- Fürûzanfer, B., *Mevlânâ Celâleddin*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, IV. baskı, İstanbul 1996.
- Hüseyn Nasr, Seyyid, *Tasavvufî Makaleler*, çev: Sadık Kılıç, İstanbul 2002.
- Karakoç, Sezai, *Mevlânâ*, II. baskı, İstanbul 1999.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, VII. baskı, Ankara 1991.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, çev: A. Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın, İstanbul 1994.
-, *Mektuplar*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1999.
-, *Dîvân-ı Kebîr (Seçmeler)*, haz: Şefik Can, İstanbul 2000, I.
-, *Konularına Göre Mesnevî Tercümesi*, çev: Şefik Can, İstanbul 2001, II.

-, *Mesnevî I*, çev: Veled İzbudak, II. baskı, İstanbul 1991.
- Meyerovitch, Eva De Vitray, *İslâm'ın Gülelyüzü*, çev: Cemal Aydın, IV. baskı, İstanbul 2002.
- Nicholson, R. A., *Selected poems from the divanı Shamsi Tabriz*, 1898, P. XX.
-, *Selected Poems from the Divan-e-shams Tabriz*, Cambridge University Press, Cambridge 1952.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- Önder, Mehmet *Mevlânâ Jelaleddin Rûmî*, translatin: P. M. Butler, Ankara 1990.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Mevlânâ ve İnsan*, IV. baskı, İstanbul 1998.
- Qurbanzâde, Kâzım, “Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin Hayatı, Yaratıcılığı ve Felsefî Görüşleri” çev: Seyfettin Altaylı”, *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni (15-17 Aralık 2000)*, Ankara.
- Ritter, H., “Celâleddin Rûmî” mad., *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1988, III.
- Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmûatü't-Tevârîh'l-Mevleviyye*, haz: Cem Zorlu, İstanbul 2003.
- Schimmel, Annemarie, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, çev: Senail Özkan, II. baskı, İstanbul 2000.
- Şahin Hasan- Sevim, Seyfullah, *Tasavvuf*, Ankara 2002.
- Şems-i Tebrizî, *Makâlat (Konuşmalar) I*, çev: M. Nuri Gencosman, İstanbul 1974.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1998.
- Uzlaş, Feridun Nafiz, “Çevirenin Önsözü”, *Mevlânâ Celâleddin (B. Fürûzanfer) içinde*, İstanbul 1986, XIV.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, II. baskı, İstanbul 2004.
- Wilcox, Lynn, *Sufizm ve Psikoloji*, çev: Orhan Düz, İstanbul 2001.
- Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, II. baskı, İstanbul 2000.
- Yaylalı, Kâmil, *Mevlânâ'da İnanç Sistemi*, III. baskı, Konya 1987.
- Yazıcı, Tahsin, “Tebrîzî” mad., *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1993, XII/1.